

Women's Social Agency: Explaining the Conceptual Model in the Thought of Ayatollah Khamenei

Mahboubeh Atabaki¹ , Davood Rahimi Sajasi² , Mojtaba Akhouni³

1. M.A. in Social Knowledge of Muslims, Department of Social Sciences, Shahed University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: Mahboubehatabaki3@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Shahed University, Tehran, Iran. Email: d.rahimi@shahed.ac.ir
3. Guest lecturer, Department of Social Studies, School of Humanities, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. Email: Mojtaba_akhoondi@miu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

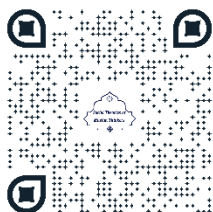
Received: 10 December 2025
Received in revised form: 26 February 2026
Accepted: 04 May 2026
Published online: 22 June 2026

Keywords:

Ayatollah Khamenei; Family-Centricity; Grounded Theory; Islamic Social Thought; Third Model of Woman; Women's Social Agency.

ABSTRACT

This research aims to bridge a critical gap in the literature by developing a grounded theory regarding the social agency of women within the intellectual framework of Ayatollah Khamenei. Employing a systematic Grounded Theory approach through the processes of open, axial, and selective coding, the study analyzes all public statements and pronouncements by the Supreme Leader concerning women from 1989 to 2025 (1368–1404 SH). The findings are synthesized into a paradigmatic model in which the central phenomenon is identified as the 'Identity- and Family-Centric Social Agency of the Muslim Woman.' This phenomenon is shaped by various causal conditions, including religious and revolutionary obligations, national developmental imperatives, and the mandate for identity-building, all of which are situated within the context of the Islamic value system and revolutionary discourse. Furthermore, the model accounts for intervening factors such as the influence of dominant Western feminist discourses, societal misinterpretations, and inconsistent executive policies. Key strategies identified in response to these dynamics include the protection of religious identity, intelligent management of multiple roles, engagement in spheres aligned with innate nature and societal needs, collective revolutionary agency, and ideological resistance. These strategies yield multidimensional outcomes at the individual, familial, social, and civilizational levels. Ultimately, this research demonstrates that Ayatollah Khamenei's perspective constitutes a coherent and pragmatic ideological system that is capable of offering a robust alternative civilizational model beyond mere description.

Cite this article: Atabaki, M.; Rahimi Sajasi, D. and Akhouni, M. (2026). Women's Social Agency: Explaining the Conceptual Model in the Thought of Ayatollah Khamenei. *Social Theories of Muslim Thinkers*, 16(2); 163-191. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2026.407786.1850>

© Author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2026.407786.1850>

Introduction

In the post-revolutionary Iranian context, women's social agency is defined by a distinctive 'Third Model,' which seeks to transcend the binary of traditionalism and Western consumerism. Although Ayatollah Khamenei's ideological framework provides the foundational discourse for this model, previous empirical studies have remained largely descriptive, focusing on the descriptive scope of women's roles rather than explaining their underlying structures and mechanisms. This study addresses this scholarly lacuna by applying a Grounded Theory methodology to Ayatollah Khamenei's public statements spanning 1989 to 2025. The ultimate objective is to establish a robust paradigmatic model that elucidates the causal conditions, intervening variables, strategic responses, and subsequent outcomes of women's social agency within this framework.

Research Objective: To identify and explain the structural model of women's agency as articulated within Ayatollah Khamenei's intellectual system.

Main Research Question: What constitutes the governing model of women's social agency within Ayatollah Khamenei's intellectual system?"

Methodology

This study adopts a qualitative research design aimed at generating an original, empirically grounded theory. The primary methodological framework relies on the systematic approach of Grounded Theory as formulated by Strauss and Corbin (1998). In contrast to deductive approaches that aim to test pre-existing hypotheses, grounded theory seeks to inductively construct a theoretical model systematically derived from empirical data regarding the central social phenomenon, specifically the social agency of Muslim women within the discourse of Ayatollah Khamenei. The resulting conceptual framework delineates the core category alongside its associated causal conditions, contextual factors, intervening conditions, action strategies, and consequential outcomes. The corpus of data comprises all public statements, speeches, written messages, and official proceedings delivered by Ayatollah Seyyed Ali Khamenei from the inception of his leadership in 1989 through 2025 that address women's agency and their social roles. For comprehensive data collection, full textual transcripts retrieved from verified official repositories, including the official information center of his office, were utilized as the primary sources for systematic analysis.

Findings

The core category identified through this analysis is defined as the 'Identity-Oriented, Duty-Bound, and Family-Centered Social Agency of the Iranian Woman.' This central phenomenon is driven by a constellation of causal conditions, encompassing religious and revolutionary imperatives, national developmental necessities, the normative mission of exemplar-based identity formation, and historical precedent. These dynamics are situated within specific contextual conditions, notably the institutionalization of Islamic values and legal principles, the prevailing atmosphere of cultural confrontation and ideological influence, and the broader discursive parameters of the Islamic Revolution. Concurrently, several intervening conditions either facilitate or impede this agency, including the pervasive influence of dominant Western feminist discourses, internal societal

misconceptions, and misaligned executive policies. In response to these conditions, strategic actions focus on preserving religious identity and moral boundaries, the intelligent calibration of multiple social roles, channeling participation into arenas congruent with innate human disposition and societal priorities, fostering collective revolutionary activism, and upholding rigorous intellectual demarcation. Ultimately, the enactment of these strategies produces transformative outcomes across individual, familial, societal, and civilizational dimensions.

Conclusion

This study utilizes Grounded Theory to construct an original qualitative model regarding the social agency of Iranian women within the intellectual system of Ayatollah Khamenei. The systematic analytical process culminates in a comprehensive paradigmatic framework conceptualized as the 'Identity-Oriented, Duty-Bound, and Family-Centered Social Agency of the Iranian Woman,' explicating the relational dynamics among structural and contextual factors. The emerging theory demonstrates that the normative agency envisioned in his discourse represents an integrated, multidimensional phenomenon driven by principal causal conditions, namely religious and revolutionary imperatives, national developmental necessities, and the overarching mission of exemplar-based identity formation. This agency is situated within the normative framework of the Islamic value system and revolutionary discourse, while concurrently navigating interfering conditions such as dominant Western feminist paradigms, internal misconceptions, misaligned policy implementations, and systematic cultural confrontation. In response to this dynamic milieu, female actors alongside family and societal institutions implement five interrelated strategic orientations: preserving religious identity and moral boundaries, the intelligent calibration of multiple roles, prioritizing domains congruent with innate human disposition and societal needs, mobilizing collective revolutionary engagement, and maintaining rigorous intellectual demarcation. The strategic operationalization of these mechanisms generates transcendent outcomes across four interconnected tiers, encompassing personal elevation and dignity restoration at the individual level, familial consolidation and generational nurturing at the domestic level, social rectification and systemic progress at the societal level, and demonstrating institutional efficacy while projecting an alternative model at the civilizational level.

Author Contributions: All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Funding: This research received no external funding.

Ethical Considerations: The authors avoided data fabrication, falsification, and plagiarism, and any form of misconduct.

Data Availability Statement: Data available on request from the authors.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflicts of interest in this study.

Declaration of AI Use: The authors have used no AI tools.

Acknowledgements: The authors would like to thank anonymous reviewers for their valuable suggestions in manuscript revision.

الگوی مفهومی کنشگری اجتماعی زنان در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

محبوبه اتابکی^۱، داوود رحیمی سجاسی^۲، و مجتبی آخوندی^۳

۱. کارشناسی ارشد دانش اجتماعی مسلمین، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: Mahboubehatabaki3@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. رایانامه: d.rahimi@shahed.ac.ir

۳. استاد مدعو گروه مطالعات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. رایانامه: Mojtaba_akhoondi@miu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

چکیده

موضوع کنشگری اجتماعی زنان در گفتمان جمهوری اسلامی ایران، به مثابه الگویی متمایز و متکی بر مبانی دینی، از اهمیت نظری و عملی شایانی برخوردار است. با وجود پژوهش‌های متعدد پیرامون دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه، شکافی آشکار در ارائه تبیینی نظام‌مند و فرایندی از این منظومه فکری وجود داشت. پژوهش حاضر با هدف رفع این خلاء پژوهشی، به ارائه یک نظریه کیفی در باب کنشگری اجتماعی زنان بر اساس بیانات ایشان پرداخته است. این مطالعه با روش نظریه داده‌بنیاد (گراندد تئوری) و مبتنی بر فرایند روش‌مند کدگذاری باز، محوری و انتخابی به انجام رسید. جامعه داده‌ها دربرگیرنده کلیه بیانات، پیام‌ها و سخنرانی‌های ایشان در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۴ درباره زنان است که با نمونه‌گیری نظری گردآوری و تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش در قالب یک مدل پارادایمی سامان یافته است که در آن، مقوله محوری «کنشگری اجتماعی زن مسلمان» هویت‌محور و خانواده‌گرا» شناسایی شد. این پدیده تحت تأثیر شرایط علی شامل تکلیف شرعی و انقلابی، نیازهای توسعه و پیشرفت کشور، رسالت الگوسازی و هویت‌بخشی، و تجربه تاریخی اثبات‌شده قوام می‌یابد. بسترهای حاکم بر این پدیده عبارت‌اند از حاکمیت نظام ارزشی اسلامی و چارچوب گفتمانی انقلاب اسلامی؛ این بستر هم‌زمان متأثر از شرایط مداخله‌گری چون گفتمان مسلط غربی و فمینیستی، برداشت‌های ناصواب درون جامعه و پاره‌ای از سیاست‌های اجرایی نامناسب است. در رویارویی با این مقوله و شرایط یادشده، راهبردهای کلیدی ناظر بر صیانت از هویت و حریم‌های شرعی، مدیریت هوشمندانه نقش‌های چندگانه، انتخاب عرصه‌های هم‌سو با فطرت و نیازهای عینی جامعه، کنشگری جمعی و انقلابی، و مرزبندی و مقاومت فکری استخراج گردید. تحقق این راهبردها به پیامدهای متعالی در سطوح فردی، خانوادگی، اجتماعی و تمدنی می‌انجامد. این نظریه نشان می‌دهد که منظومه فکری ایشان درباره زن، چارچوبی منسجم و عمل‌گرا است که فراتر از سطح توصیف، قابلیت تبیین پویایی‌های عاملیت زن مسلمان و ارائه یک الگوی بدیل تمدنی را داراست.

کلیدواژه‌ها:

آیت‌الله خامنه‌ای، الگوی سوم زن، اندیشه اجتماعی اسلامی، خانواده‌محوری، کنشگری اجتماعی زنان، نظریه داده‌بنیاد.

استاد: اتابکی، محبوبه؛ رحیمی سجاسی، داود؛ و آخوندی مجتبی (۱۴۰۵). الگوی مفهومی کنشگری اجتماعی زنان در

منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای. *نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، ۱۶(۲): ۱۶۳-۱۹۱.

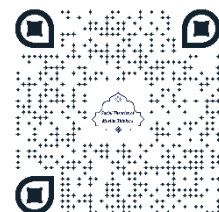
<https://doi.org/10.22059/jstmt.2026.407786.1850>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2026.407786.1850>

مقدمه و بیان مسئله

موضوع جایگاه، نقش و کنشگری اجتماعی زنان، به‌عنوان یکی از کانونی‌ترین مباحث علوم اجتماعی و گفتمان‌های سیاسی و فرهنگی معاصر، همواره محل چالش و بازتعریف بوده است. در ایران پس از انقلاب اسلامی، این موضوع با افزوده شدن یک لایه ایدئولوژیک و تمدنی بر پیچیدگی‌های خود افزوده است. نظام جمهوری اسلامی با ادعای ارائه الگوی سوم زن، در تقابل با دو الگوی غالب زن سنتی حاشیه‌نشین شرقی و زن ابژه‌شده و مصرف‌گرای غربی، درصدد تعریف و تثبیت جایگاهی جدید برای زنان برآمده است. در این منظومه فکری، آیت‌الله خامنه‌ای، به‌عنوان عالی‌ترین مرجع فکری و سیاسی، نقش بی‌بدیلی در تبیین، تفسیر و جهت‌دهی به این گفتمان داشته‌اند. ایشان با اتکا به مبانی دینی و با درک اقتضائات زمانه، بیانات گسترده و عمیقی در مورد عرصه‌ها، حدود، اهداف و چگونگی کنشگری اجتماعی زنان ارائه داده‌اند.

مرور پژوهش‌های پیشین در این حوزه (مانند حاجی اسماعیلی و قمری، ۱۴۰۲؛ دارا و صادقی، ۱۴۰۰؛ گلابی، ۱۴۰۱) نشان می‌دهد که این مطالعات عمدتاً با رویکردهای توصیفی، تحلیلی یا تحلیل مضمون، به استخراج و دسته‌بندی مفاهیم، عناوین و عرصه‌های حضور زنان از دل بیانات پرداخته‌اند. اگرچه این تحقیقات گام‌های ارزشمندی در شناسایی اجزای این منظومه فکری برداشته‌اند، اما عموماً در سطح توصیف «چه چیزی» باقی مانده‌اند. شکاف نظری و روش‌شناختی آشکار در اینجا، نبود یک تبیین فرایندی و نظام‌مند از این مفاهیم پراکنده است. پرسش‌های بنیادینی از این دست بی‌پاسخ مانده‌اند: این عناصر مختلف از حجاب و خانواده گرفته تا تکلیف و پیشرفت چه رابطه علی و پویایی با یکدیگر دارند؟ مجموعه شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر شکل‌دهنده این کنشگری کدام‌اند؟ کنشگران در مواجهه با این پدیده پیچیده، چه راهبردهای به‌هم‌پیوسته‌ای را به کار می‌بندند؟ و در نهایت، پیامدهای تحقق این الگو در سطوح مختلف چیست؟ پاسخ به این پرسش‌ها مستلزم عبور از توصیف محض و حرکت به سمت کشف یک نظریه بومی و ریشه‌دار در داده‌ها است که قادر به تبیین این پدیده در تمامیت و پویایی آن باشد.

از این رو، مسئله اصلی این پژوهش نه صرفاً تبیین دیدگاه‌ها، بلکه کشف و ارائه یک نظریه جامع است که بتواند پدیده «کنشگری اجتماعی زنان از منظر رهبری» را به‌مثابه یک فرایند پیچیده و چندسطحی فهم و تبیین کند. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش کلیدی است: الگوی پارادایمی حاکم بر کنشگری اجتماعی زنان در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای چیست و این الگو چگونه قابل تبیین است؟ برای دستیابی به این هدف، این پژوهش از روش کیفی نظریه داده‌بنیاد به‌ویژه روش سیستماتیک اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) بهره می‌گیرد. این روش، با تأکید بر کشف نظریه از دل داده‌ها و نه آزمون نظریه‌های پیشین، و با استفاده از فرایند نظام‌مند کدگذاری باز، محوری و انتخابی، ابزار مناسبی برای ساخت یک مدل نظری از پدیده‌های پیچیده اجتماعی فراهم می‌آورد. داده‌های این پژوهش، کلیه بیانات عمومی آیت‌الله خامنه‌ای در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۴ در خصوص زنان و کنشگری اجتماعی آنان است که با نمونه‌گیری نظری گردآوری و تحلیل شده‌اند.

پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی نقش زنان از منظر آیت‌الله خامنه‌ای و منظومه فکری ایشان، پژوهش‌های چندی صورت گرفته است که هر کدام از منظری به این موضوع پرداخته‌اند.

حاجی اسماعیلی و قمری (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «بانوان و سبک زندگی ایرانی اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری» با هدف کشف الگوی مطلوب نقش‌آفرینی زنان در تحقق سبک زندگی اسلامی، به تحلیل مضمون بیانات رهبر معظم انقلاب پرداختند. یافته‌های آن‌ها نشان داد که بانوان در اندیشه رهبری در سه محور فردی (خودسازی، مراقبه، اعتقادات مذهبی)، خانوادگی (بهینه‌سازی تربیت فرزندان) و اجتماعی (افزایش اطلاعات و ایجاد انگیزه برای تغییر) در تقویت سبک زندگی اسلامی نقش دارند.

گلایی (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان «عرصه‌های جهاد زن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری» انجام داد. این مطالعه با روش توصیفی و تحلیلی به گونه‌شناسی جهاد زن انقلابی از دیدگاه رهبر انقلاب پرداخت و نتیجه گرفت که زنان انقلابی می‌توانند در عرصه‌های مختلف جهادی دوشادوش مردان مبارزه کنند. وی جهاد اقتصادی، فرهنگی و جهاد تبیین را از گونه‌های مشترک جهاد و جهاد عفاف و حجاب، تشکیل خانواده و فرزندآوری را از جهادهای اختصاصی زنان برشمرد.

مبینی مقدس و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «الگوی تحلیلی فعالیت اجتماعی زنان در انقلاب اسلامی با تاکید بر اندیشه آیت الله خامنه‌ای» با هدف کشف الگویی برای فعالیت اجتماعی زنان از منظر رهبر انقلاب اسلامی، به یافته‌های ذیل رسیدند: الگوی پیشنهادی، دارای سه سطح است، فعالیت اشتغالی، فعالیت استعدادی و فعالیت اصلاحی. فعالیت اشتغالی ناظر به عمل اقتصادی، فعالیت استعدادی ناظر به شکوفایی استعدادها و فعالیت اصلاحی ناظر بر احساس مسئولیت اجتماعی در قبال جامعه است.

لطفی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «چگونگی تحقق الگوی معیار در نظریه سیاستی آیت الله خامنه‌ای در حوزه زنان؛ راهبردها و اقدامات» به روش تحلیل مضمون الگوی سیاستی رهبری را ارائه دادند که شامل نقش‌آفرینی سه‌گانه زنان: محوریت خانوادگی، تعالی فردی و مشارکت اجتماعی می‌شود. این پژوهش با الهام از ویژگی بعدبندی‌شده در کدگذاری باز گراند تئوری رویکرد طیفی‌نگر را ارائه داد.

خادمی (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی: (مطالعه موردی: منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای)» به زن انقلابی اشاره می‌کند که همپای مردان در تحول جامعه دخیل است و دیدگاه رهبر معظم انقلاب را همسو با گفتمان انقلاب اسلامی ارزیابی می‌کند.

وجه نوآوری پژوهش حاضر، استفاده از روش داده‌بنیاد و استخراج یک نظریه زمینه‌ای به همراه تمام مختصات آن است.

ادبیات نظری پژوهش

کنش

مفهوم «کنش» به عنوان یکی از مفاهیم بنیادین علوم اجتماعی، تعاریف متفاوتی داشته است؛ به طوری که از دیدگاه شوتس (ریتزر، ۱۳۸۶: ۳۵۱)، کنش رفتاری هدفمند و مبتنی بر طرح از پیش تعیین شده است و در صورت دربرگیری کنشگر دیگر، به کنش اجتماعی تبدیل می‌شود. در مقابل، یورگن هابرماس (شوتس ایشل، ۱۳۹۱: ۳۲۹ تا ۳۳۰) با ارائه مفهوم «کنش ارتباطی»، بر پایه «زیست جهان» و داعیه‌های واقعیت، صحت و صداقت، ارتباطی مبتنی بر «مفاهمه» را تعریف می‌کند؛ درحالی که دیدگاه نوپای «کنش ارتباطی دعوتی» (غمامی، ۱۳۹۳: ۱۱۱) این کنش را از منظر «فطرت» تحلیل کرده و علاوه بر داعیه‌های پیشین، «حقیقت» را نیز به عنوان وجه چهارم آن معرفی می‌کند. در این چارچوب، کنشگری بانوان مسلمان که اغلب شامل فعالیت‌های فرهنگی، شبکه‌سازی و اصلاحگری است، به شدت با ایده «کنش ارتباطی دعوتی با منشأ فطرت» همخوانی دارد، زیرا این دعوت به خیر و اصلاح مبتنی بر ترویج ارزش‌های فطری، فراتر از واقعیت و صداقت، بر «حقیقت» الهی بنا شده است.

کنشگری

اصطلاح کنشگری، مفهومی پویا و چندوجهی در علوم اجتماعی است که به طور کلی به هرگونه فعالیت سیاسی غیرپارلمانی یا اقدام هدفمندی تعریف می‌شود که ساختارهای موجود اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی را با هدف جایگزینی با ساختارهای مساوات‌طلبانه‌تر به چالش می‌کشد (عبداللهی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۱۰۶). کنشگری اجتماعی به مجموعه‌ای از اقدامات آگاهانه، داوطلبانه و اغلب مطالبه‌محور گفته می‌شود که اغلب با هدف ایجاد تغییر در ساختارها، هنجارها و نگرش‌های اجتماعی انجام می‌شود. کنشگری اغلب در موضع مقابله با

ساختار قرار می‌گیرد (نیاززاده، ۱۴۰۳). این کنشگری در طیف گسترده‌ای از اقدامات فیزیکی مانند تحصن و راهپیمایی تا نگارش نامه‌های سرگشاده ادامه می‌یابد (بصیریان جهرمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰)، و بسیاری از بانوان کنشگر مسلمان با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی و هنری، به دنبال دستیابی به جامعه‌ای عادلانه‌تر با حفظ مبانی اسلامی هستند. با ظهور فضای سایبر، شکل جدیدی از کنشگری یعنی «کنشگری در فضای سایبر» شکل گرفته است که به توانایی فرد در به‌کارگیری ابزارهای اینترنتی برای تعامل و ابراز واکنش در چارچوب ارزش‌های اجتماعی اشاره دارد و دامنه آن را بسیار گسترده‌تر ساخته است (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۱: ۷۹)؛ این امر به زنان امکان می‌دهد محدودیت‌های فیزیکی را دور زده، دامنه نفوذ خود را گسترش داده و از طریق روزنامه‌نگاری شهروندی روایت‌های خود را منتشر کنند، و این فعالیت‌ها چه در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد و چه به صورت فردی در فضای مجازی، به عنوان «مجرایی برای پیشبرد گفتمان شهروندان» عمل کرده و قدرت سیاسی را به واکنش و امی دارند (Castells, 2009: 47-48)؛ در نهایت، فعالیت‌های کاربران فضای مجازی مصداق عینی کنشگری قلمداد می‌شود که مجرای مقاومت اینترنتی آن‌ها را شکل داده است (خانیکی و بصیریان جهرمی، ۱۳۹۲: ۶۸).

کنشگری اجتماعی

کنشگری اجتماعی تلاشی هدفمند و سازمان‌یافته برای ایجاد دگرگونی‌های پایدار در جامعه است که بر اساس تعریف لغت‌نامه آکسفورد، [کنشگر] فردی است که برای تغییرات سیاسی یا اجتماعی تلاش می‌کند (بشیریه، ۱۳۸۸). در جامعه اسلامی، کنشگری بانوان غالباً با هدف بهبود حقوق اجتماعی، مشارکت در عرصه‌های مختلف، و ترویج ارزش‌های اخلاقی و دینی صورت می‌گیرد. در جامعه‌شناسی، این مفهوم با «مسئولیت‌پذیری اجتماعی» گره خورده است؛ به‌طوری‌که میلر مسئولیت‌پذیری را مبتنی بر توجه به حقوق می‌داند (Miller, 2004: 234) که در کنشگری بانوان مسلمان از منظر مسئولیت‌های طبیعی، مبتنی بر نقش و اخلاقی نمودار است. ماکس وبر (۱۳۷۴: ۵۹۰) کنش‌ها را به چهار دسته تقسیم می‌کند و «اخلاق مسئولیت» را با «کنش عقلانی معطوف به ارزش» هم‌معنی می‌داند و کنشگری ایدئال را عقلانی و هدفمند می‌بیند؛ هرچند پیش‌بینی افول این مسئولیت‌پذیری در جهان مدرن را نیز داشت. پارسونز تعهد و مسئولیت‌پذیری را خصیصه‌ای متأثر از فرهنگ می‌داند که در راستای حفظ نظم اجتماعی و بر اساس نقش‌های محوله افراد شکل می‌گیرد (Parsons, 1951)؛ در جامعه اسلامی، این تعهد با فرهنگ دینی تعمیق می‌شود. در نهایت، دورکیم (۱۳۸۶: ۷۸) با تأکید بر لزوم کنترل‌های درونی از طریق نظام‌های اعتقادی و دینی، نشان می‌دهد که تقویت باورهای دینی و پایبندی به هنجارها، عاملی کلیدی در جهت‌دهی صحیح به فعالیت‌های کنشگرانه و ارتقای مسئولیت اجتماعی است.

کنشگر

کاستلز (۲۰۰۹: ۱۱) مفهوم «کنشگر» را به تمام ساختارهای کنشی، از افراد گرفته تا شبکه‌ها، تعمیم می‌دهد و معتقد است همگی به کنشگران انسانی باز می‌گردند؛ همچنین خانیکی (۱۳۹۱) بر این اساس، شهروند-روزنامه‌نگارانی را که در شبکه‌های اجتماعی محتوا تولید می‌کنند نیز کنشگر محسوب می‌کند، که این امر تعریف «کنشگر» را مؤثرتر از گذشته ساخته است. بانوان مسلمان می‌توانند با توجه به بستر فرهنگی و دینی خود، الگوهای منحصربه‌فردی از کنشگری ارائه دهند که همسو با اصول اسلامی و عدالت اجتماعی است؛ زیرا تعالیم اسلام مسئولیت‌های فرهنگی و اجتماعی را بدون تفاوت بین زن و مرد قرار داده و اسلام زن را به شکوفایی و کمال از طریق دانش و عمل و همچنین مشارکت در فعالیت‌های گروهی و هدایتگری (امر به معروف) ترغیب می‌کند. جوادی آملی (۱۳۶۹: ۱۱۵) تأکید می‌کند که زنان باید حضوری فعال و نقشی تعیین‌کننده در مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی داشته باشند، اما سعادت نهایی جامعه در گرو حرکت هر دو جنس در مسیر طبیعی و اصیل خود است.

هویت

هویت، مجموعه خصایل و خصوصیات رفتاری است که از روی آن، فرد به عنوان عضوی از یک گروه اجتماعی شناخته می‌شود و از دیگران متمایز می‌گردد. درک هویت یک فرد، قوم یا ملت، نیازمند پاسخ‌گویی دقیق به پرسش اساسی «کیستم؟ / کیستیم؟» است. این پاسخ‌گویی شامل تعریف دقیق نژاد، خاستگاه اصلی و تبار تاریخی است. همچنین، بررسی دستاوردهای تمدنی و نقش تاریخی آن جامعه در توسعه جهانی و موقعیت کنونی آن در ساختار قدرت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان ضروری است. مهم‌تر از همه، ارزیابی میزان تأثیرگذاری ارزش‌های ریشه‌دار تاریخی بر موفقیت در دستیابی به اهداف ملی در حوزه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است (هرمیداس باوند، ۱۳۷۷). هویت، هم در سطح فردی و هم در سطح اجتماعی، وظیفه «معناسازی» را بر عهده دارد. هویت به‌عنوان یک مفهوم، جهان درونی و شخصی افراد را با فضای جمعی، اشکال فرهنگی و روابط اجتماعی پیوند می‌دهد. در واقع، هویت‌ها معناهای اصلی هستند که ساختار ذهنی افراد را شکل داده و در نتیجه، حساسیت مردم نسبت به وقایع و تحولات زندگی‌شان را بر اساس همین معانی تعیین می‌کنند.

خانواده

در علوم اجتماعی، تعریف خانواده اغلب مبتنی بر ساختار، کارکرد و روابط آن استوار است. یکی از تعاریف کلاسیک و پذیرفته‌شده در جامعه‌شناسی (که معمولاً به افرادی مانند مرداک یا دیدگاه‌های ساختارگرایانه ارجاع داده می‌شود) خانواده را این‌گونه تعریف می‌کند: «خانواده یک گروه اجتماعی کوچک است که بر اساس خویشاوندی خونی، زناشویی یا فرزندخواندگی بنا شده است، که معمولاً اعضای آن یک سکونت مشترک، یک واحد اقتصادی مشترک و تولیدمثل را به اشتراک می‌گذارند، و اعضای آن در نقش‌ها و وظایف مشخصی در قبال یکدیگر تعامل دارند» (Murdock, 1949). پارسونز، یکی از مهم‌ترین جامعه‌شناسان کارکردگرا، خانواده را بر اساس نیازهای جامعه صنعتی مدرن تحلیل می‌کند. او معتقد است که با صنعتی‌شدن جوامع، ساختار خانواده از نوع خانواده گسترده به خانواده هسته‌ای تغییر کرده است؛ زیرا خانواده هسته‌ای انعطاف‌پذیری بیشتری برای جابه‌جایی نیروی کار دارد (Parsons, 1951).

روش‌شناسی پژوهش

طرح و رویکرد پژوهش

این پژوهش با هدف کشف نظریه‌ای اصیل و ریشه‌دار در داده‌ها، از رویکرد کیفی بهره می‌برد. روش اصلی آن، نظریه داده‌بنیاد با رویکرد سیستماتیک اشتراوس و کوربین است. در مقابل روش‌های قیاسی یا آزمون نظریه‌های ازپیش‌موجود، هدف در نظریه داده‌بنیاد، تولید نظریه‌ای جدید است که به‌طور نظام‌مند از داده‌های گردآوری‌شده در مورد یک پدیده اجتماعی (یعنی کنشگری اجتماعی زنان مسلمان از دیدگاه رهبری) استخراج می‌شود (Strauss & Corbin, 1998). این نظریه نهایی می‌تواند پدیده محوری، شرایط، راهبردها، پیامدها و شرایط علی را تبیین کند.

جامعه پژوهش، نمونه‌گیری و گردآوری داده‌ها

جامعه پژوهش، شامل کلیه بیانات، سخنرانی‌ها، پیام‌ها و دیدارهای آیت‌الله خامنه‌ای، از آغاز رهبری ایشان (سال ۱۳۶۸) تا زمان انجام پژوهش (سال ۱۴۰۴) در خصوص موضوع زنان، کنشگری و نقش اجتماعی آنان است. برای گردآوری داده‌ها، از متن کامل بیانات و پیام‌های موجود در پایگاه‌های رسمی (مانند پایگاه حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای) استفاده شد.

در نظریه داده‌بنیاد، فرآیند گردآوری و تحلیل داده‌ها به‌طور هم‌زمان و تعاملی پیش می‌رود. روش نمونه‌گیری نیز نظری بود؛ بدین معنا که ابتدا بخشی از داده‌ها (بیانات سال‌های اولیه رهبری) کدگذاری شد و سپس، جهت پرورش مقوله‌های در حال ظهور و دستیابی به اشباع نظری، به سراغ داده‌های بعدی (بیانات دوره‌های میانی و متأخر) رفتیم. همچنین انتخاب محتوای بیانات از طریق واژگان کلیدی و مخاطبان انجام شد. این فرآیند تا جایی ادامه یافت که مقوله‌ها از لحاظ ویژگی‌ها و ابعاد غنی شده و رابطه بین آن‌ها تثبیت گردید و داده جدید، بینش تازه‌ای اضافه نکرد (اشباع نظری). در انجام این روند صرفاً از نرم‌افزارهای عمومی استفاده شد.

فرآیند تحلیل داده‌ها: کدگذاری سه مرحله‌ای

تحلیل داده‌ها بر اساس دستورالعمل اشتراوس و کوربین و در سه مرحله اصلی صورت پذیرفت: کدگذاری باز: در این مرحله، متون بیانات به‌دقت و سطر به سطر مطالعه شدند تا مفاهیم اولیه (کدها) شناسایی شوند. این کدها، توصیف‌کننده وقایع، اقدامات، تعاملات یا اندیشه‌های موجود در داده‌ها بودند. برای مثال، جملاتی مانند «زن در تمام صحنه‌های اجتماعی می‌تواند شرکت کند... به شرط حفظ حجاب» به کدهایی مانند «مشروعیت حضور همه‌جانبه»، «شرط بودن حجاب» و «اجتناب از اختلاط» تبدیل شدند.

کدگذاری محوری: در این مرحله، کدهای پراکنده تولیدشده در مرحله باز، حول یک مقوله محوری سازمان‌دهی شدند. ارتباط بین این کدها در قالب مدل پارادایمی بررسی شد. این مدل شامل پیوند دادن مقوله‌ها به موارد زیر است:

- پدیده محوری: هسته اصلی موضوع مطالعه؛ مثلاً کنشگری اجتماعی زن مسلمان هویت‌محور و خانواده‌گرا؛
- شرایط علی: عواملی که به وقوع پدیده منجر می‌شوند؛ مانند تکلیف شرعی و انقلابی حضور یا نیازهای توسعه کشور؛
- شرایط زمینه‌ای: بافتاری که پدیده در آن رخ می‌دهد؛ مانند جامعه اسلامی، فضای گفتمانی غرب؛
- شرایط مداخله‌گر: عواملی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند؛ مانند تبلیغات سوء دشمن، برداشت‌های نادرست از فمینیسم و تهاجم فرهنگی؛
- راهبردها / کنش‌ها و تعاملات: پاسخ‌های آگاهانه به پدیده؛ مانند رعایت حجاب و عفت، اولویت‌دهی به نقش خانواده، ورود هوشمندانه به عرصه‌های علمی و سیاسی؛
- پیامدها: نتایج حاصل از اجرای راهبردها؛ مانند بازگرداندن هویت حقیقی زن، تعالی فردی و اجتماعی، تحکیم نهاد خانواده و پیشرفت کشور.

کدگذاری انتخابی: در این مرحله نهایی، داستان نظریه یکپارچه و روایت شد. مقوله محوری به‌طور نظام‌مند با سایر مقوله‌ها مرتبط گردید، روابط بین آن‌ها اصلاح و تأیید شد و نظریه نهایی در قالب یک طرح یا مدل منسجم ارائه گردید.

اعتباربخشی و پایایی پژوهش

برای رعایت اصول اعتبار در پژوهش کیفی، از معیارهای زیر بهره گرفته شد: مقبولیت: با انجام بازبینی توسط هم‌تایان (آشنایان با روش گراند توری) و بازگشت به مشارکت‌کنندگان (ارائه یافته‌های اولیه به چند تن از صاحب‌نظران حوزه زنان و اندیشه رهبری برای دریافت بازخورد) تلاش شد تا برداشت‌های پژوهش با واقعیت داده‌ها همخوانی داشته باشد.

اتکاپذیری: تمام مراحل تصمیم‌گیری تحلیلی، کدها، یادداشت‌های تحلیلی و نسخه‌های مختلف کدگذاری به‌طور منظم ثبت و بایگانی شد تا امکان حسابرسی پژوهشی فراهم باشد.

تأییدپذیری: کوشش شد تا با انعکاس دقیق داده‌ها و پیوند مستقیم یافته‌ها با اقوال موجود در بیانات، از جهت‌گیری‌های شخصی پژوهشگر کاسته و عینیت پژوهش افزایش یابد (Lincoln & Guba, 1985).

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش در دو مرحله مجزا ارائه می‌شوند. ابتدا در مرحله کدگذاری باز، داده‌های خام (بیانات) به مفاهیم اولیه (کدهای باز) تبدیل شده و سپس این مفاهیم در قالب مقوله‌ها دسته‌بندی می‌گردند. در مرحله بعد (کدگذاری محوری)، مقوله‌های به‌دست‌آمده حول پدیده محوری سازمان‌دهی شده و در چارچوب مدل پارادایمی (پدیده محوری، شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها) ارائه می‌شوند.

نمونه فرآیند کدگذاری: از متن بیانات تا مدل پارادایمی

کدگذاری باز

در این مرحله، متون بیانات آیت‌الله خامنه‌ای خطبه‌خط بررسی و مفاهیم اولیه (کدهای باز) استخراج شدند. سپس کدهای مشابه در کنار یکدیگر قرار گرفته و مقوله‌ها شکل گرفتند. نمونه‌ای از این فرآیند در جدول زیر نشان داده شده است. هر سطر از جدول نمایانگر یک کد باز است و ستون «مقوله» نام مقوله‌ای را نشان می‌دهد که آن کد در نهایت به آن تعلق یافته است.

جدول ۱: نمونه کدگذاری باز

ردیف	متن بیانات (داده خام)	کدگذاری باز (مفاهیم اولیه)	مقوله (حاصل از کدگذاری باز)
۱	زن در تمام صحنه‌های اجتماعی هم می‌تواند شرکت کند، درس بخواند، درس بدهد، کسب کند، شغل اداری بگیرد، کارگری کند و تمام فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی و مبارزاتی را که مرد در جامعه انجام می‌دهد، زن هم با حجاب آن انجام دهد. (خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۶۵/۸/۹)	۱/۱. امکان شرکت در تمام عرصه‌های اجتماعی برای زن ۲/۱. امکان اشتغال و فعالیت اقتصادی ۳/۱. امکان فعالیت سیاسی و مبارزاتی ۴/۱. شرط بودن رعایت حجاب برای تمامی این فعالیت‌ها	حاکمیت ارزش‌ها و قوانین اسلامی حاکمیت ارزش‌ها و قوانین اسلامی صیانت از هویت و حریم‌های شرعی (راهبرد)
۲	این کار اساسی را -- که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است -- تحت الشعاع قرار ندهد. ... ما با آن اشتغال و مشارکتی کاملاً موافق هستیم که به این قضیه‌ی اساسی ضربه و صدمه نزنند؛ زیرا این جای‌گزین ندارد. (سومین نشست اندیشه‌های راهبردی، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴)	۱-۲. کار خانه و خانواده به عنوان کار اصلی ۲-۲. لزوم عدم تحت‌الشعاع قرار گرفتن نقش خانوادگی ۳-۲. مشروط بودن موافقت با اشتغال به عدم آسیب به خانواده ۴-۲. بی‌بدیل بودن نقش خانوادگی	مدیریت هوشمندانه نقش‌های چندگانه (راهبرد)

۳	امروز اگر شما بانوی نخبه‌ی اسلامی تلاش کنید که این هویت را به زن مسلمان برگردانید، بزرگترین خدمت را به امت اسلامی و به بیداری اسلامی و به عزت و کرامت اسلامی کردید. (دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی، ۱۳۹۱/۴/۲۳)	۱-۳. رسالت بازگرداندن هویت به زن مسلمان ۲-۳. این اقدام به عنوان بزرگترین خدمت ۳-۳. ارتباط این هویت با عزت و بیداری اسلامی	پیامدهای فردی (بازیابی هویت) پیامدهای تمدنی پیامدهای اجتماعی
۴	دخالت در سیاست و در مقدرات اساسی کشور وظیفه‌ی زنان و تکلیف زنان است؛ حق زنان و تکلیف زنان است. (دیدار اقشار مختلف بانوان، ۱۴۰۲/۱۰/۶)	۱-۴. دخالت در سرنوشت کشور به عنوان یک تکلیف ۲-۴. الزام آور بودن این فعالیت واجب	تکلیف شرعی و انقلابی (شرایط علی) تکلیف شرعی و انقلابی

پس از تحلیل تمامی متون، فهرست کاملی از مقولات به دست آمد که در جداول زیر (نمونه‌هایی از مقولات و مفاهیم مرتبط) ارائه شده است. این جداول حاصل کدگذاری باز و دسته‌بندی مفاهیم اولیه در ذیل مقولات هستند.

جدول ۲: مقولات و نمونه مفاهیم اولیه در شرایط علی

مقوله	نمونه مفاهیم اولیه
تکلیف شرعی و انقلابی	تکلیف بودن دخالت در سیاست (دیدار اقشار مختلف بانوان، ۱۴۰۲/۱۰/۶) واجب بودن دفاع از نظام (در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴) احساس مسئولیت در قبال آرمان‌های اسلامی (در دیدار با گروه کثیری از زنان نخبه، ۱۳۸۶/۴/۱۳)
نیازهای توسعه و پیشرفت کشور	عدم بی‌نیازی کشور از نیروی کار زنان (در دیدار گروهی از زنان، ۱۳۷۱/۹/۲۵) ضرورت حضور زنان در عرصه‌های علمی و اقتصادی (در دیدار با جمع کثیری از زنان، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) نیاز جامعه به تخصص بانوان در پزشکی و تربیت (در دیدار جمعی از بانوان قرآن پژوه، ۱۳۸۸/۷/۲۸) (در دیدار با اعضای شورای اجتماعی فرهنگی زنان، ۱۳۷۰/۴/۱۰)
رسالت الگوسازی و هویت‌بخشی	رسالت ارائه الگوی صحیح زن مسلمان به جهان (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷) پاسخ به توطئه دشمن در تحقیر هویت زن شرقی (آخرین خطبه‌های نماز جمعه قبل از ترور، ۱۳۶۰/۲/۴) ضرورت نشان دادن توانمندی زن با حفظ عفت (در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)
تجربه تاریخی اثبات شده	نقش بی‌بدیل زنان در پیروزی انقلاب (در جمع خواهران ارومیه، ۱۳۷۵/۶/۲۸) سابقه فداکاری زنان در دفاع مقدس (در دیدار با پرسنل و کارکنان نهادهای فرهنگی، ۱۳۷۳/۷/۲۰)

جدول ۳: مقولات و نمونه مفاهیم اولیه در شرایط زمینه‌ای

مقوله	نمونه مفاهیم اولیه
حاکمیت ارزش‌ها و قوانین اسلامی	فراهم بودن بستر قانونی و شرعی برای حضور زن (در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۶۵/۹/۸) وجود چارچوب‌های دینی مانند وجوب حجاب (در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷)
بسترگفتمانی انقلاب اسلامی	حاکمیت گفتمان عزت و استقلال (در دیدار گروهی از زنان، ۱۳۷۵/۹/۲۵) فضای عمومی معتقد به نقش‌آفرینی زن (در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) تأکید بر مفهوم زن تراز انقلاب اسلامی (پیام به سمینار بررسی شخصیت زن از دیدگاه امام خمینی ره ۱۳۶۸/۸/۳)

جدول ۴: مقولات و نمونه مفاهیم اولیه در شرایط مداخله‌گر

مقوله	نمونه مفاهیم اولیه
فضای تهاجم و نفوذ فرهنگی دشمن	هدف‌گیری زنان و خانواده توسط جنگ نرم (آخرین خطبه‌های نماز جمعه قبل از ترور، ۱۳۶۰/۲/۴) وجود شبکه‌های ضداخلاقی برای انحراف زنان (آخرین خطبه‌های نماز جمعه قبل از ترور، ۱۳۶۰/۲/۴) ترویج الگوی زن غربی (در دیدار با گروه کثیری از زنان نخبه، ۱۳۸۶/۴/۱۳)
گفتمان مسلط فمینیستی و غربی	ترویج افراطی برابری به معنای یکسان‌سازی (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷) تعریف آزادی به بی‌بندوباری (در دیدار با گروهی از زنان پزشک سراسر کشور، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) تقلیل زن به کالای مصرفی (در مصاحبه با ویژه‌نامه روز زن، ۱۳۶۰/۲/۵)
برداشت‌های نادرست درون‌جامعه	نگاه‌های سنتی افراطی منع حضور اجتماعی زن (دیدار هیأت امنای گروه هم‌اندیشی تحکیم خانواده، ۱۳۹۵/۲/۲۰) نگاه‌های متحجرانه به حقوق شرعی زنان (دیدار هیأت امنای گروه هم‌اندیشی تحکیم خانواده، ۱۳۹۵/۲/۲۰) سوءبرداشت از عدالت جنسیتی (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷)
برخی سیاست‌های اجرایی ناصواب	ایجاد مشاغل مغایر با کرامت زن (در دیدار اعضای شورای شهر و شهرداری تهران، ۱۳۸۴/۱۲/۱۳) فشارهای اقتصادی برای اشتغال بی‌ضابطه زن (در مصاحبه پیرامون جایگاه زن در جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۱۲/۴)

جدول ۵: مقولات و نمونه مفاهیم اولیه در راهبردها

مقوله	نمونه مفاهیم اولیه
صیانت از هویت و حریم‌های شرعی	حفظ حجاب اسلامی به عنوان شرط اول (در دیدار با جمع کثیری از بانوان مسلمان و انقلابی، ۱۳۷۲/۹/۱۷) رعایت عفت و پرهیز از رفتار تحریک‌آمیز (در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) اجتناب از اختلاط بی‌مورد (در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) دوری از ابتذال (در دیدار با اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۷۰/۱۰/۴)
مدیریت هوشمندانه نقش‌های چندگانه	اولویت قاطع نقش همسری و مادری (در جلسه پاسخ به سوالات جلسه سخنرانی مسجد ابوذر تهران، ۱۳۶۰/۴/۶) تنظیم فعالیت اجتماعی به دور از لطمه به خانواده (در دیدار با اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۷۰/۱۰/۴)
انتخاب عرصه‌های هم‌سو با فطرت و نیاز جامعه	ورود به عرصه‌های علمی و سیاسی مورد نیاز (در دیدار با جمع کثیری از زنان، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶) پرهیز از مشاغل تحقیرآمیز (در دیدار اعضای شورای شهر و شهرداری تهران، ۱۳۸۴/۱۲/۱۳) تربیت مجتهد زن (در دیدار با نمایندگان زن مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۰/۷/۴)
کنشگری جمعی و انقلابی	فعالیت در تشکلهای مذهبی-انقلابی حضور فعال در صحنه‌های حساس (در پیام به ملت شریف ایران در پایان چهلمین روز ارتحال حضرت امام خمینی، ۱۳۶۸/۴/۲۳)
مرزبندی و مقاومت فکری	عدم تأثیرپذیری از تبلیغات دشمن (آخرین خطبه‌های نماز جمعه قبل از ترور، ۱۳۶۰/۲/۴) نقد الگوهای غربی و فمینیستی (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷) افتخار به زن بودن (در دیدار با گروه کثیری از زنان نخبه، ۱۳۸۶/۴/۱۳)

جدول ۶: مقولات و نمونه مفاهیم اولیه در پیامدها

مقوله	نمونه مفاهیم اولیه
پیامدهای فردی (برای زن)	نیل به تعالی انسانی بازیابی هویت و کرامت ذاتی رشد علمی و معنوی هم‌سو با فطرت
پیامدهای خانوادگی	تحکیم کانون خانواده تربیت نسل صالح و انقلابی ارتقای نقش مرد به عنوان حامی
پیامدهای اجتماعی	صلاح و اصلاح جامعه شکوفایی استعدادها و پیشرفت کشور تقویت قدرت نرم نظام
پیامدهای تمدنی	ارائه و تثبیت الگوی سوم زن اثبات کارآمدی دین الهام‌بخشی به بیداری اسلامی

کدگذاری محوری

در این مرحله، با انتخاب پدیده محوری، تمامی مقولات به دست‌آمده در قالب مدل، سازماندهی شدند. پدیده محوری که هسته‌ی اصلی نظریه را تشکیل می‌دهد، کنشگری اجتماعی هویت‌مند، تکلیف‌گرا و خانواده‌محور زن ایرانی است. جدول زیر چگونگی ارتباط سایر مقولات با این پدیده را نشان می‌دهد.

جدول ۷: مدل پارادایمی کنشگری اجتماعی زنان (کدگذاری محوری)

عنصر مدل	مقولات مرتبط
پدیده محوری	کنشگری اجتماعی هویت‌مند، تکلیف‌گرا و خانواده‌محور زن ایرانی
شرایط علیّ (عوامل مؤثر بر شکل‌گیری پدیده)	تکلیف شرعی و انقلابی نیازهای توسعه و پیشرفت کشور رسالت الگوسازی و هویت‌بخشی تجربه تاریخی اثبات‌شده
شرایط زمینه‌ای (بستر وقوع پدیده)	حاکمیت ارزش‌ها و قوانین اسلامی بستر گفت‌وگومانی انقلاب اسلامی
شرایط مداخله‌گر (عوامل تسهیل‌کننده یا بازدارنده)	گفتمان مسلط فمینیستی و غربی برداشت‌های نادرست درون جامعه برخی سیاست‌های اجرایی ناصواب فضای تهاجم و نفوذ فرهنگی دشمن

صیانت از هویت و حریم‌های شرعی مدیریت هوشمندانه نقش‌های چندگانه انتخاب عرصه‌های هم‌سو با فطرت و نیاز جامعه کنشگری جمعی و انقلابی مرزبندی و مقاومت فکری	راهبردها (کنش‌ها و تعاملات در پاسخ به پدیده)
پیامدهای فردی پیامدهای خانوادگی پیامدهای اجتماعی پیامدهای تمدنی	پیامدها (نتایج حاصل از اجرای راهبردها)

تحلیل یافته‌ها

شرایط علی

شرایط علی به آن دسته از عواملی اشاره دارد که به شکل‌گیری، توسعه یا تداوم پدیده محوری می‌انجامد و پاسخ به چرایی وقوع آن هستند (Strauss & Corbin, 1998: 130). در این پژوهش، چهار دسته شرایط علی کلیدی شناسایی شد که ضرورت تحقق پدیده محوری را از منظر بیانات تبیین می‌کنند:

تکلیف شرعی و مسئولیت انقلابی: این شرط، ریشه در مبانی کلامی و ایدئولوژیک نظام دارد. بیانات رهبری نشان می‌دهد که کنشگری زنان، ذیل یک فراخوان دینی و آرمانی تعریف می‌شود. زمانی که ایشان حضور در عرصه مقدرات کشور را «تکلیف» می‌خوانند (خامنه‌ای، ۱۴۰۲)، در واقع آن را از حیطه اختیار صرف فردی خارج و به یک وظیفه جمعی مکلّفانه تبدیل می‌کنند. این نگاه باعث می‌شود کنشگری در مواقع حساس (مانند دفاع از کشور یا صیانت از انقلاب) از حد یک فعالیت دلبخواهی فراتر رفته و به یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر بدل شود. این شرط علی، توجیه‌گر عمق و تعهد مورد انتظار از کنشگری زنان است.

نیازهای توسعه و پیشرفت کشور: این شرط، بر مبنای یک واقع‌نگاری اجتماعی و اقتصادی استوار است. رهبری با عبارت «یک کشور نمی‌تواند از نیروی کار زنان در عرصه‌های مختلف بی‌نیاز باشد» (خامنه‌ای، ۱۳۷۵)، به‌وضوح بر این نکته تأکید دارند که پیشرفت و اقتدار ملی در گرو بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌های انسانی است. این نیاز، صرفاً کمی نیست؛ بلکه کیفی و هدفمند است. تأکید ویژه بر عرصه‌هایی مانند پزشکی (برای رعایت حریم جنسیتی بیماران) و تعلیم و تربیت (برای شکل‌دهی به نسل آینده)، نشان‌دهنده درک دقیق از نقاط کانونی است که حضور زنان در آن‌ها نه یک انتخاب، که یک ضرورت راهبردی برای سلامت و پویایی جامعه محسوب می‌شود.

رسالت الگوسازی و هویت‌بخشی: این شرط، بُعدی تمدن‌ساز و هویتی به کنشگری زنان می‌بخشد. انقلاب اسلامی با ادعای ارائه بدیل در برابر نظام‌های فکری غرب و شرق، ناگزیر است مصداق عینی و موفق «الگوی سوم» زن را به نمایش بگذارد. رهبری با اشاره به این‌که «بزرگ‌ترین خدمت» بازگرداندن این هویت به زن مسلمان است (خامنه‌ای، ۱۳۹۱)، نشان می‌دهند که موفقیت زنان ایرانی تنها یک دستاورد داخلی نیست، بلکه یک سرمایه نمادین و یک ابزار قدرت نرم در تقابل گفتمانی با جهان است. این شرط، انگیزه و مسئولیت مضاعفی برای موفقیت و هم‌زمان، پابندی به اصول متمایزکننده این الگو (مانند عفت و حجاب) ایجاد می‌کند.

تجربه تاریخی اثبات‌شده: این شرط، پدیده محوری را از سطح یک آرمان یا دستورالعمل صرف، به سطح یک حقیقت تاریخی قابل اتکا ارتقا می‌دهد. تأکید بر «تجربه تاریخی اثبات‌شده»، پاسخی به پرسش بنیادین درباره پایداری و کارآمدی مدل زن کنشگر در طول

دهه‌های پس از انقلاب است. این شرط، شواهدی را از مسیر پرافت‌وخیز گذشته استخراج می‌کند که در آن، با وجود فشارهای شدید داخلی و خارجی، زنان مسلمان ایرانی توانسته‌اند هم‌زمان نقش‌های سنتی و مدرن را ایفا نموده و به نتایج ملموسی در عرصه‌های علم، فرهنگ و مدیریت دست یابند. این تجربه اثبات می‌کند: ۱) تعارض میان هویت دینی/خانوادگی و کنشگری اجتماعی امری ذاتی نیست، بلکه ناشی از پارادایم‌های رقیب است؛ ۲) الگوهای فکری پیشنهادی، ظرفیت حل مسائل پیچیده دنیای مدرن را دارا هستند. در نتیجه، این شرط تبدیل به منبع اصلی اطمینان برای کنشگران جدید می‌شود که چرا باید به این راهبردها پایبند باشند.

این چهار شرط علّی، در سطوح مختلف (دینی، کارکردی، تمدنی و تجربی) بر هم تأثیر می‌گذارند و یک الزام ترکیبی برای شکل‌گیری پدیده محوری ایجاد می‌کنند. تکلیف شرعی، «باید اخلاقی» آن را می‌سازد؛ نیازهای توسعه «باید عملی» آن را نشان می‌دهد؛ و رسالت الگوسازی «باید هویتی» آن را تقویت می‌کند. تجربه تاریخی نیز به‌عنوان شواهد عینی، اعتبار و دوام این منظومه تعهد را تضمین می‌نماید. فقدان هر یک، می‌توانست پدیده محوری را ناقص یا فاقد پشتوانه کافی سازد.

شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای در نظریه داده‌بنیاد به مجموعه ویژگی‌های خاص و شرایط محیطی هم‌زمانی اشاره دارد که پدیده محوری در دل آن رخ می‌دهد و به‌عنوان بستری عمل می‌کند که راهبردهای کنشگران را عمیقاً تحت تأثیر قرار می‌دهد. این شرایط، چهارچوبی را مشخص می‌کنند که درک «چگونگی» و «چرایی» شکل خاص راهبردها را ممکن می‌سازد (Strauss & Corbin, 1998: 132). در این مطالعه، بستر کنشگری زنان ایرانی را می‌توان در دو لایه به‌هم‌پیوسته تحلیل کرد:

حاکمیت ارزش‌ها و قوانین اسلامی: اساسی‌ترین بستر، حاکمیت یک نظام معرفتی و قانونی برآمده از اسلام شیعی است. این بستر، یک پارادوکس ساختاری ایجاد می‌کند: از یک سو، به‌عنوان یک توانمندساز قوی عمل می‌کند؛ چرا که با مشروعیت‌بخشیدن دینی به حضور اجتماعی زن (در چارچوب مشخص)، از نظر ایدئولوژیک از آن حمایت می‌کند و آن را از حالت یک تابوی اجتماعی خارج می‌سازد. از سوی دیگر، به‌عنوان یک محدودکننده قاطع عمل کرده و خطوط قرمز غیرقابل مذاکره را ترسیم می‌نماید. تحلیل بیانات نشان می‌دهد که مهم‌ترین این خطوط قرمز، حجاب و عفت است که نه یک انتخاب شخصی، بلکه «شرط اول» هر فعالیتی معرفی می‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۷۲). این بدان معناست که مشروعیت هر کنشگری، منوط به تجلی عینی و بی‌چون‌وچرای این ارزش‌ها در ظاهر و رفتار کنشگر است. این بستر، کنشگری را از ابتدا درگیر یک سازهمندسازی دوسویه می‌کند: سازگاری فرد با نظام ارزشی (از طریق رعایت ضوابط) و سازگاری نظام با واقعیات اجتماعی (از طریق تعریف مشاغل و فضاهای متناسب با این ضوابط، مانند تأکید بر پزشکی زنان).

بستر گفتمانی انقلاب اسلامی: این بستر، حامل معنا، تاریخ و آرمان‌های جمعی است. گفتمان انقلابی حاکم، بر مفاهیمی چون استقلال، عزت، عدالت، پیشرفت درون‌زا و مقاومت استوار است. این گفتمان چند نقش حیاتی ایفا می‌کند: مشروعیت‌بخشی فراتر از چارچوب‌های سنتی: این گفتمان، به حضور اجتماعی زن معنای تاریخی و آرمانی می‌بخشد. زن نه برای رفع تبعیض صرف، که برای تحقق آرمان‌های بزرگ انقلاب مانند ساختن تمدن اسلامی فراخوانده می‌شود. این امر، مشروعیتی عظیم و انگیزه‌ای فراتر از دستاوردهای مادی ایجاد می‌کند.

ارائه اسوه‌ها و الگوهای عینی: این گفتمان، بانوان بزرگی چون حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) را نه به‌عنوان الگوهایی منزوی در خانه، بلکه به‌عنوان سیاستمدار، معلم و مجاهدی معرفی می‌کند که در عین حفظ سطوح عفت و حریم خانوادگی، در متن تحولات جامعه حضور داشتند. این الگوها، امکان‌پذیری تاریخی پدیده محوری (تلفیق هویت، خانواده و کنشگری) را اثبات می‌کنند و آن را از یک نظریه انتزاعی به یک الگوی زیست‌پذیر تبدیل می‌نمایند.

خلق آرمان «زن تراز انقلاب»: این گفتمان، یک ایده‌آل اجتماعی جدید می‌سازد. «زن تراز انقلاب اسلامی» به‌عنوان زنی تصویر می‌شود که هم به ارزش‌های دینی پایبند است، هم از علم و آگاهی برخوردار است، هم خانواده را مدیریت می‌کند و هم در صحنه‌های اجتماعی اثرگذار است. این آرمان، هم جهت‌دهنده است و هم معیار سنجش موفقیت کنشگری.

این دو لایه زمینه‌ای با یکدیگر در تعامل هستند و یک فضای تنشی پویا ایجاد می‌کنند. نظام ارزشی، خطوط قرمز ساختاری را ترسیم می‌کند و گفتمان انقلابی هم منبع معنابخشی و هم منبع فشار برای تحقق آرمان‌هاست. این بستر، کنشگری زنان را به عملی به‌غایت سیاسی تبدیل می‌کند؛ چرا که هر اقدام فردی در این فضا، خواه‌ناخواه، بار معنایی جمعی و ایدئولوژیک پیدا می‌کند و به‌عنوان تأیید یا تهدیدی برای یکی از این لایه‌ها تفسیر می‌شود. این شرایط است که توضیح می‌دهد چرا راهبردها نمی‌توانند صرفاً «کاربردی» یا «فردمدار» باشند، بلکه ناگزیر باید بُعد نمادین، هویتی و امنیتی را نیز در نظر بگیرند.

شرایط مداخله‌گر

در نظریه داده‌بنیاد، شرایط مداخله‌گر به عواملی کلان‌تر و معمولاً ساختاری اشاره دارد که به‌صورت مستقیم بر انتخاب، شدت، کیفیت و کارآمدی راهبردهای اتخاذشده توسط کنشگران تأثیر می‌گذارند. این شرایط، خود علت مستقیم پدیده نیستند، اما مانند لنزهایی عمل می‌کنند که راه‌حل‌های ممکن را تصحیح، مخدوش یا تعدیل می‌نمایند (Corbin, 1998, p. 133 & Strauss). در این مطالعه، چهار دسته از این شرایط، فضای عمل را برای تحقق پدیده محوری پیچیده و چالش‌برانگیز ساخته‌اند:

گفتمان مسلط فمینیستی و غربی: این شرایط، یک الگوی مسلط جهانی را نمایندگی می‌کند که مدعی ارائه تعریفی «جهان‌شمول» از آزادی، برابری و موفقیت زن است. تحلیل تأثیر این گفتمان بر پدیده محوری، نیازمند درک چندلایه است:

- **جاذبه اومانیستی و فردگرایانه:** این گفتمان با تمرکز بر حقوق فردی، استقلال مطلق جسمی و اقتصادی، و برابری کمتی با مردان، برای بخشی از زنان (به‌ویژه نخبگان و جوانان) جذابیتی قدرتمند دارد. این جذابیت، فشار روانی و اجتماعی برای هم‌شکل شدن با این الگو ایجاد می‌کند و راهبردهای مبتنی بر هویت‌مندی و خانواده‌محوری را در معرض اتهاماتی چون «ارتجاع»، «محدودکنندگی» یا «عقب‌ماندگی» قرار می‌دهد.

- **تقلیل‌گرایی و تضاد هستی‌شناختی:** از منظر بیانات مورد تحلیل، گفتمان غربی با تقلیل زن به وسیله التذاذ مردان یا کالای مصرفی در نظام سرمایه‌داری (خامنه‌ای، ۱۳۹۶)، در تضاد بنیادین با نگاه اسلامی به زن به‌عنوان حامل کرامت ذاتی و نقش‌های الهی (همسری و مادری) قرار دارد. این تقابل، یک جنگ گفتمانی عمیق را دامن می‌زند که راهبرد «مرزبندی فکری» را از یک انتخاب به یک ضرورت بقای هویتی تبدیل می‌کند. هرگونه سهل‌انگاری در این مرزبندی، خطر «اختلاط مفهومی» و تضعیف مبانی پدیده محوری را در پی دارد.

- **ایجاد شکاف درون‌نسلی و روشنفکری:** این گفتمان از طریق ابزارهای رسانه‌ای و علمی، یک شکاف ادراکی میان نسل‌ها و قشرهای مختلف جامعه ایجاد می‌کند؛ به‌گونه‌ای که ممکن است مادری که بر اولویت خانواده تأکید دارد، از سوی دختری که تحت تأثیر گفتمان «کسب قدرت اجتماعی به هر قیمت» قرار گرفته است، به «سنتی‌بودن» متهم شود. این شرایط، اجرای راهبردهای مبتنی بر وفاق خانوادگی و اجتماعی را با چالش مواجه می‌سازد.

برداشت‌های نادرست درون‌جامعه: این شرایط، تهدیدات ناشی از سوءتعبیرها و انحرافات درون خود منظومه فکری اسلامی-انقلابی را نشان می‌دهد. این امر به دو شکل متضاد اما هم‌اثر ظاهر می‌شود:

- **سنت‌گرایی متحجرانه و انفعال‌زا:** این نگاه که ریشه در برداشت‌های محدود و غیرپویا از متون دینی یا عرف‌های محلی دارد، هرگونه حضور اجتماعی زن را به چالش می‌کشد و او را صرفاً به نقش‌های بی‌واسطه خانگی محدود می‌کند. این نگرش، شرایط

علی‌مبته بر ضرورت‌های توسعه و تکلیف اجتماعی را نادیده می‌گیرد و با ایجاد موانع فکری و گاه عملی، هزینه کنشگری هویت‌مند را افزایش می‌دهد. زنی که می‌خواهد هم متعهد بماند و هم فعال باشد، ممکن است از سوی این جریان نیز تحت فشار قرار گیرد.

- **غرب‌زدگی سطحی و تقلید کورکورانه (شبه‌فمینیسم داخلی):** در سوی مقابل، افرادی تحت تأثیر گفتمان مسلط جهانی، اما در پوشش اسلامی یا ملی، عدالت جنسیتی را صرفاً در ورود کمی و بی‌قیدوشرط زنان به همه عرصه‌های مردانه تعریف می‌کنند. به تعبیر رهبری، اینان «خیانت می‌کنند به اعتماد زن و به حرمت و شخصیت و هویت زن» (خامنه‌ای، ۱۳۹۶). این نگرش، مؤلفه خانواده‌محوری پدیده محوری را تخریب کرده و با اولویت‌دادن به موفقیت اجتماعی به هر قیمت، توازن مورد نظر در راهبرد مدیریت نقش‌ها را برهم می‌زند. این جریان، راهبرد «انتخاب عرصه‌های هم‌سو» را نقد و آن را «تبعیض» قلمداد می‌کند. برخی سیاست‌های اجرایی ناصواب: این شرایط به موانع عینی و گاه ناخواسته‌ای اشاره دارد که در سطح سیاست‌گذاری، بازار کار و فرهنگ سازمانی وجود دارند و اجرای راهبردها را دشوار می‌سازند:

- **فشارهای اقتصادی و معیشتی:** در شرایط رکود تورمی، دستمزد ناکافی مرد به‌عنوان نان‌آور اصلی، می‌تواند خانواده را ناچار به اشتغال بی‌ضابطه و صرف نظر از شرایط ایدئال زن کند. این فشار، راهبرد «اولویت خانواده» را تحت الشعاع قرار داده و ممکن است زن را به سمت مشاغل ناهماهنگ با شئون یا ساعات کار طاقت‌فرسا سوق دهد، که خود بر خانواده‌محوری تأثیر منفی می‌گذارد.

- **طراحی نامناسب مشاغل و محیط‌های کاری:** وجود محیط‌های کاری کاملاً مختلط و فاقد حریم‌های شرعی، یا تعریف مشاغلی که ذاتاً مستلزم روابط بی‌ضابطه با نامحرم یا خدشه به کرامت زن است (مانند برخی شیوه‌های رایج منشی‌گری)، راهبرد «صیانت از هویت» را با چالش عملی مواجه می‌سازد. بیانات رهبری به‌صراحت با چنین مشاغلی مخالفت کرده‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۸۴).

- **کمبود زیرساخت‌های حمایتی:** ضعف در شبکه‌های گسترده و مقرون‌به‌صرفه مهدکودک، مراکز مراقبت از سالمندان و خدمات خانگی، بار مسئولیت‌های خانوادگی را بر دوش زن سنگین‌تر کرده و تعادل مورد نظر در راهبرد مدیریت نقش‌ها را عملاً ناممکن می‌سازد.

فضای تهاجم و نفوذ فرهنگی دشمن: این بستر، وضعیت یک جنگ نرم دائمی را ترسیم می‌کند که در آن، زنان و نهاد خانواده به‌عنوان «نقطه حساس جامعه» هدف قرار گرفته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۶۰). این تهاجم، چندوجهی است: از ترویج الگوی ظاهری زندگی غربی (بدحجابی، مدگرایی افراطی) گرفته تا تزریق گفتمان‌های فلسفی مانند فمینیسم افراطی که بنیان خانواده را مورد هجوم قرار می‌دهد. این شرایط، چند پیامد کلیدی برای پدیده محوری دارد:

- **تبدیل کنشگری به عرصه «مقاومت» و «جبهه‌گیری»:** حضور اجتماعی زن، دیگر صرفاً یک فعالیت توسعه‌ای یا فردی نیست، بلکه به یک صحنه نبرد فرهنگی بدل می‌شود. هر موفقیت یک زن محجبه و متعهد در عرصه علمی یا اجتماعی، به مثابه یک پیروزی نمادین در این نبرد تعریف می‌شود.

- **ایجاد ضرورت «مرزبندی هویتی فعال»:** این تهاجم، لزوم تمایزسازی آگاهانه و پررنگ با الگوهای رقیب را مضاعف می‌کند. کنشگر زن نه تنها باید مطابق با ارزش‌های خود عمل کند، بلکه باید بتواند این تفاوت را به‌صورت گفتمانی تبیین و از آن دفاع نماید. از این رو، مفاهیمی مانند «جهاد تبیین» به‌طور طبیعی به بخشی از دامنه کنشگری بدل می‌شوند.

- **توجیه‌کننده سخت‌گیری‌های درونی:** این بستر تهدیدآمیز، به‌طور ضمنی علت و توجیه سیاست‌های سخت‌گیرانه درونی (مانند تأکید شدید بر حجاب) را فراهم می‌سازد؛ گویی خط قرمزهای داخلی، دیوارهای دفاعی در برابر این تهاجم گسترده قلمداد می‌شوند.

این شرایط مداخله‌گر، میدانی از نیروهای متعارض ایجاد می‌کنند که کنشگر (زن، خانواده، نهاد) را تحت فشار قرار می‌دهد. از یک سو، گفتمان جهانی قدرتمند و شبه‌فمینیسم داخلی، او را به‌سمت فردگرایی و کم‌رنگ کردن هویت و خانواده سوق می‌دهند؛ از سوی دیگر، سنت‌گرایی متحجر و موانع ساختاری، مسیر هرگونه کنشگری فعال را می‌بندند یا بسیار دشوار می‌سازند. پدیده محوری (کنشگری هویت‌مند، تکلیف‌گرا و خانواده‌محور) دقیقاً در مرکز این میدان تنش قرار دارد. بنابراین، راهبردهایی که از منظومه فکری مورد مطالعه استخراج شده‌اند، نباید صرفاً به‌مثابه «توصیه‌های اخلاقی» نگریسته شوند، بلکه باید به‌عنوان پاسخ‌های راهبردی عملی و نظری برای نوابری در همین میدان پُرتنش تحلیل گردند. این راهبردها هم‌زمان با جاذبه‌های گفتمان رقیب مبارزه می‌کنند، با انجماد درون‌گفتمانی مقابله می‌نمایند و در حد ممکن سعی در کاهش آثار موانع ساختاری دارند؛ لذا موفقیت هر راهبرد، وابسته به درک و مدیریت هوشمندانه این شرایط مداخله‌گر است.

راهبردها/کنش‌ها و تعاملات

در نظریه داده‌بنیاد، راهبردها به اقدامات آگاهانه، محاسبه‌شده و تعاملی اطلاق می‌شوند که کنشگران (اعم از فرد، گروه یا نهاد) در پاسخ به پدیده محوری، با در نظر گرفتن مجموعه شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر، به کار می‌گیرند تا بر آن کنترل یافته، آن را مدیریت کنند یا به آن پاسخ دهند (Corbin, 1998, p. 163 & Strauss). راهبردهای کشف‌شده در این پژوهش، یک منظومه دفاعی-تهاجمی به‌هم‌پیوسته را تشکیل می‌دهند که هدف نهایی آن، عملکردی کردن پدیده محوری در عین حفظ تمامیت آن در برابر شرایط مخاطره‌آمیز است. این راهبردها نه منفعلانه و واکنشی، بلکه فعال و شکل‌دهنده هستند.

صیانت از هویت و حریم‌های شرعی: این راهبرد، پاسخ مستقیم به شرایط زمینه‌ای نظام ارزشی و شرایط مداخله‌گر تهاجم فرهنگی است. این یک راهبرد سلبی-ایجابی است:

- **سطح سلبی (حریم‌گذاری):** این سطح با ایجاد ممنوعیت‌های شفاف عمل می‌کند: حجاب به‌عنوان یک «شرط اول» غیرقابل مذاکره (خامنه‌ای، ۱۳۷۲)، پرهیز از اختلاط بی‌مورد، و دوری مطلق از ابتذال حتی در اوج موقعیت علمی («دانش با ابتذال ارزشی ندارد»؛ خامنه‌ای، ۱۳۷۰). این ممنوعیت‌ها، مرزهای عینی و نمادین بین الگوی مطلوب و الگوهای رقیب (غربی/سکولار) ترسیم می‌کنند. آن‌ها هزینه اجتماعی برای نفوذ گفتمان رقیب ایجاد کرده و یک هویت بصری یکپارچه و قابل تشخیص برای کنشگر زن مسلمان می‌سازند که خود به‌تنهایی یک ابزار تبلیغاتی و مقاومتی است.
- **سطح ایجابی (معناسازی):** این سطح، به آن ممنوعیت‌ها معنا و ارزش مثبت می‌بخشد. حجاب و عفت، نه به‌عنوان محدودیت، بلکه به‌عنوان منبع کرامت، امنیت و تمرکز بر هویت انسانی (به‌جای جنسیتی) زن بازتعریف می‌شوند. این بازتعریف، درونی‌سازی این الزامات را ممکن ساخته و آن‌ها را از حالت تحمیلی صرف خارج می‌کند. این راهبرد تضمین می‌کند که کنشگری، به‌بهای از دست رفتن یا مخدوش شدن مؤلفه هویت‌مندی پدیده محوری انجام نپذیرد.

مدیریت هوشمندانه نقش‌های چندگانه: این راهبرد، پاسخ به ویژگی خانواده‌محوری پدیده محوری و همچنین فشارهای شرایط مداخله‌گر (فشار اقتصادی، گفتمان فردگرا) است. این یک راهبرد مدیریتی-توزیعی است که بر اولویت‌دهی رادیکال زمانی و عاطفی استوار است:

- **تعریف سلسله‌مراتب وظایف:** در این چارچوب، نقش همسری و مادری نه به‌عنوان یک نقش «در کنار دیگر نقش‌ها»، بلکه به‌عنوان شغل اول و اساسی‌ترین نقش (خامنه‌ای، ۱۳۶۰) تعریف می‌شود. سایر فعالیت‌های اجتماعی در موقعیت وظایف ثانویه‌ای قرار می‌گیرند که مشروعیت و مجال خود را از موفقیت در انجام همان شغل اول می‌گیرند. این یک بازتعریف بنیادین از مفهوم «شغل» و «تولید» است که کار خانگی و تربیت را در رأس هرم ارزش‌آفرینی قرار می‌دهد.
- **تولد مفهوم «تبادل پویا»:** این راهبرد، نه خواستار کناره‌گیری از اجتماع است و نه قربانی کردن خانواده؛ بلکه یک حسابگری پیچیده را طلب می‌کند: فعالیت اجتماعی نباید رقیب و مزاحم نقش خانوادگی باشد (خامنه‌ای، ۱۳۷۰). این به معنای گزینش‌گری، زمان‌بندی و نوع‌شناسی فعالیت‌ها است. راهبرد «مدیریت هوشمندانه» مستلزم مهارت در تفویض اختیار، برنامه‌ریزی خانوادگی و مذاکره درون‌خانواده است. همچنین، نقش حمایتی مرد به‌عنوان بخشی از این راهبرد مورد تأکید قرار می‌گیرد، چرا که بدون قدرشناسی و مشارکت او، این تعادل غیرممکن می‌شود.
- **انتخاب عرصه‌های هم‌سو با فطرت و نیاز:** این راهبرد، پاسخی عقلانی-کارکردی به شرایط علی (نیازهای توسعه) و شرایط مداخله‌گر (محدودیت‌های ساختاری) است. این راهبرد به‌جای کمنگری (ورود به همه عرصه‌ها)، بر حضور حداکثری در عرصه‌های دارای اولویت راهبردی و هم‌سو با فطرت تأکید دارد:
- **اولویت‌بندی بر اساس دو معیار:**
انتخاب عرصه‌ها از دو فیلتر عبور می‌کند:
 ۱. هم‌خوانی ذاتی با فطرت و شئون زن: عرصه‌هایی که به عاطفه، تربیت، دقت، ارتباط انسانی عمیق و رعایت حریم جنسیتی بیشتر نیاز دارند، در اولویت قرار می‌گیرند. از این رو، پزشکی (به‌ویژه برای بانوان) و تعلیم و تربیت به‌عنوان «بهترین کارها» معرفی می‌شوند (خامنه‌ای، ۱۳۷۰). این انتخاب، هم کارایی اجتماعی را بالا می‌برد و هم تنش درونی زن بین نقش اجتماعی و فطرتش را کاهش می‌دهد.
 ۲. اولویت راهبردی برای نظام: عرصه‌های مورد نیاز برای استقلال، پیشرفت و امنیت کشور (اقتصاد مقاومتی، علوم پایه، فناوری) نیز تشویق می‌شوند، اما با تأکید مضاعف بر رعایت چارچوب‌های هویتی در آن‌ها.
- **مهارت‌افزایی درون‌چارچوب:** این راهبرد، ورود به برخی عرصه‌های تخصصی ضروری اما سنتاً مردانه (مثل فقه و اجتهاد) را نه تنها مجاز، بلکه ضروری می‌داند تا نیازهای خاص بانوان از درون چارچوب دینی پاسخ داده شود. این نشان از انعطاف‌پذیری ابزاری این نظریه دارد.
- **کنشگری جمعی و انقلابی:** این راهبرد، پاسخی فعال و پیش‌دستانه به شرایط زمینه‌ای گفتمان انقلابی و شرایط مداخله‌گر هژمونی رقیب است. این راهبرد، کنشگری را از سطح فرد به سطح جماعت مؤمن و انقلابی ارتقا می‌دهد:
- **گذار از فرد به جمع:** تشویق به فعالیت در هیئت‌ها، تشکل‌های مذهبی، نهادهای انقلابی و شبکه‌های اجتماعی متعهد؛ این کار چندین مزیت دارد: تقویت هویت جمعی، ایمن‌سازی در برابر انحراف فردی، افزایش قدرت چانه‌زنی و اثرگذاری اجتماعی، و کاهش هزینه‌های روانی مقاومت فردی.
- **جهاد تبیین به مثابه کنش:** در این راهبرد، تبیین، روایت‌سازی و روشنگری در برابر تحریف‌ها، خود یک شکل ممتاز کنشگری است. بانوی کنشگر، هم‌زمان که پزشک یا معلم است، یک مبلغ فعال الگوی سوم نیز هست. این امر، بعد تکلیف‌گرایی پدیده محوری را تشدید می‌کند.

مرزبندی و مقاومت فکری: این راهبرد، جنبه درونی و معرفتی منظومه دفاعی-تهاجمی را نمایندگی می‌کند و مبتنی بر شناخت، تمایزگذاری و مقاومت نظری در برابر نفوذ نرم و تدریجی گفتمان‌های رقیب است. مقاومت فکری، به معنای ایستادگی صرف نیست، بلکه نوعی تولید و بازآفرینی مفهومی است که با بازتفسیر مفاهیم بنیادین، مرزهای معرفتی الگوی زن مسلمان را تقویت می‌کند. در این راهبرد، کنشگر نه تنها از الگوهای ناسازگار فاصله می‌گیرد، بلکه با نقد مستدل، تمایز گفتمان خود را تثبیت کرده و با ایجاد ادبیات بدیل، هژمونی فرهنگی رقیب را به چالش می‌کشد. «مرزبندی» ابزار تشخیص است و «مقاومت فکری» ابزار تداوم؛ این دو در کنار هم، ضامن استقلال معرفتی و پایداری هویتی پدیده محوری‌اند.

نقش راهبردها در نظریه: این پنج دسته راهبرد، یک سیستم عملیاتی یکپارچه را شکل می‌دهند. راهبرد صیانت از هویت، چارچوب امن فعالیت را می‌سازد. راهبرد مدیریت خانواده، منبع مشروعیت و تعادل درونی را تأمین می‌کند. راهبرد انتخاب عرصه، نقاط نفوذ و اثرگذاری بهینه را شناسایی می‌کند. راهبرد کنشگری جمعی و راهبرد مرزبندی و مقاومت فکری، به عنوان یک لایه دفاعی و تهاجمی، تمامیت این سیستم را در برابر فشارهای بیرونی و انحرافات فکری حفظ کرده و بستر اجتماعی قدرتمند و نهادینه برای تداوم این الگو فراهم می‌آورند. فقدان هر یک، سیستم را ناپایدار می‌سازد: فقدان صیانت هویت به استحاله، فقدان مدیریت خانواده به فروپاشی درونی، فقدان انتخاب عرصه به پراکندگی و بی‌اثری، فقدان کنشگری جمعی به انزوای آسیب‌پذیر فرد، و فقدان مرزبندی فکری به نفوذپذیری و انحراف در کل سیستم می‌انجامد. این راهبردها در کنار هم نشان می‌دهند که پدیده محوری یک پروژه فعال و مدیریت‌شده است، نه یک وضعیت منفعل یا خودبخودی.

پیامدها

پیامدها در نظریه داده‌بنیاد، نتایج یا عواقب حاصل از اجرای راهبردها در مواجهه با پدیده محوری هستند. این پیامدها می‌توانند عمدی یا غیرعمدی، بلندمدت یا کوتاه‌مدت باشند و در سطوح مختلف تحلیل رخ دهند (Corbin, 1998, p. 187 & Strauss). پیامدهای این نظریه، یک افق تمدنی آرمانی را ترسیم می‌کنند که در صورت تحقق راهبردها، به صورت زنجیره‌ای و در سطوح تو در تو محقق می‌شوند.

۱. پیامدهای فردی: این پیامدها، مستقیماً متوجه کنشگری است که راهبردها را به کار بسته است:

- **تعالی اگزیستانسیل و بازیابی کرامت:** زن با تلفیق موفق نقش‌ها و پایبندی به چارچوب هویتی، به یک حس عمیق از یکپارچگی، معنا و عزت نفس دست می‌یابد. او نه اسیر احساس کهنتری در مقایسه با الگوی غربی است و نه در حاشیه‌نشینی سنتی محبوس. این بازگشت به خویشن حقیقی، به قول بیانات، همان «بزرگ» شدن و «بازیابی هویت» است. این حالت، یک موتور درونی برای تداوم کنشگری فراهم می‌آورد.
- **رشد چندبعدی و متوازن:** این الگو، زن را به رشد هم‌زمان در ابعاد عقلانی (علم)، عاطفی (خانواده)، معنوی (تعهد دینی) و اجتماعی (تأثیرگذاری) سوق می‌دهد. این رشد متوازن، از فروکاستن شخصیت زن به یک بعد خاص (مثلاً فقط مادر یا فقط مدیر موفق) جلوگیری کرده و پختگی و جامعیت به ارمغان می‌آورد.
- **افزایش قدرت چانه‌زنی و تشخیص:** زنی که از موضع هویت مستقل و از پشتوانه خانوادگی مستحکم برخوردار است، در عرصه اجتماعی و حتی در درون خانواده، از قدرت تشخیص، انتخاب و مذاکره‌ای بالاتر برخوردار می‌شود. او دیگر منفعل یا مجبور به پذیرش شرایط تحمیلی نیست.

۲. پیامدهای خانوادگی: خانواده به عنوان نخستین و مهم‌ترین میدان اثرگذاری، دگرگون می‌شود:

- **تحول کیفی در نهاد خانواده:** خانواده از یک واحد مصرفی یا نهادی تحت فشار، به یک کانون فعال تولید فرهنگی، معنوی و نیروی انسانی تبدیل می‌شود. آرامش ناشی از مدیریت صحیح نقش‌ها و امنیت ناشی از هویت مشترک، قدرت انسجام‌بخشی و تاب‌آوری خانواده را به شدت افزایش می‌دهد.
 - **تربیت نسلی «هویت‌مند و مسئولیت‌پذیر»:** این مهم‌ترین پیامد میانی است. مادری که خود هویت‌مند، عالم و اجتماعی است، نه با گفتار که با کردار و الگوی زیستی خود، نسلی را تربیت می‌کند که هم اهل فکر و علم است، هم پایبند به ارزش‌ها، و هم احساس مسئولیت نسبت به جامعه دارد؛ این نسل، ضامن تداوم و تعمیق الگو در آینده است.
 - **بازتعریف روابط جنسیتی درون خانواده:** رابطه زن و شوهر از حالت سنتی یک‌طرفه یا تصادفی مدرن، به سمت یک شراکت آگاهانه مبتنی بر تفاوت‌های فطری و تقسیم کار مکمل سوق می‌یابد. قدردانی مرد از کار زن، نه یک لطف، که یک بخش ضروری از قرارداد موفقیت این الگو قلمداد می‌شود.
۳. **پیامدهای اجتماعی:** اثرات تجمیعی خانواده‌ها و کنشگران منفرد، کل جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد:
- **نیروی محرکه پیشرفت همه‌جانبه:** با ورود هدفمند و باکیفیت زنان به عرصه‌های علمی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی، سرعت و عمق پیشرفت کشور در این حوزه‌ها به شکل تصاعدی افزایش می‌یابد. این حضور، همراه با خلاقیت‌های خاص جنسیتی (مانند پزشکی زنان یا تربیت کودک) است که جامعه را غنی‌تر می‌سازد.
 - **کاهش آسیب‌های اجتماعی:** استحکام خانواده‌ها به عنوان سلول‌های جامعه، به طور مستقیم منجر به کاهش ناهنجاری‌هایی مانند طلاق، بزهکاری جوانان، فرار از خانه و آسیب‌های روانی می‌شود. جامعه‌ای با خانواده‌های مستحکم، هزینه‌های کنترل اجتماعی پایین‌تری دارد.
 - **تقویت سرمایه اجتماعی و انسجام ملی:** شبکه‌های کنشگری جمعی زنان (هیئت‌ها، تشکلات)، سرمایه اجتماعی عمودی و افقی (اعتماد، شبکه‌های همیاری) را در جامعه تقویت می‌کنند. این انسجام، تاب‌آوری ملی در برابر بحران‌ها و تحریم‌ها را افزایش می‌دهد.
۴. **پیامدهای تمدنی:** این پیامد، آرمان‌نمایی و وجه تمایز این نظریه را نشان می‌دهد:
- **اثبات کارآمدی اسلام به مثابه یک ایدئولوژی زندگی‌ساز:** موفقیت عملی این الگو در ایران، ادعای اسلام برای پاسخگویی به مشکلات بشر معاصر را نه در سطح شعار، که در سطح الگوی عینی و موفق اثبات می‌کند. این بزرگ‌ترین ضربه به هژمونی گفتمان سکولار-لیبرال در موضوع زنان است.
 - **صدور انقلاب نرم و الهام‌بخشی:** این الگو می‌تواند برای زنان جوامع مسلمان و حتی غیرمسلمان که از ابتذال فرهنگ غربی و ناکامی الگوهای سنتی رنج می‌برند، جذاب و الهام‌بخش باشد. این یک صادرات فرهنگی-تمدنی قدرتمند است که قدرت نرم نظام اسلامی را به شدت افزایش می‌دهد.
 - **بازتعریف مفاهیم جهان‌شمول:** این نظریه در صورت موفقیت، می‌تواند مفاهیمی چون «آزادی» (آزادی از تحقیر جنسیتی، نه آزادی بی‌قید)، «پیشرفت» (پیشرفت متوازن مادی و معنوی) و «عدالت جنسیتی» (عدالت مبتنی بر تفاوت‌های فطری و کرامت ذاتی) را از نو تعریف کند و در گفتمان جهانی وارد نماید.
- تحلیل نهایی زنجیره پیامدها:** این پیامدها یک مارپیچ صعودی تشکیل می‌دهند. پیامدهای فردی (زن خودباور و توانمند)، شرط لازم برای تحقق پیامدهای خانوادگی (خانواده مستحکم و تربیت‌کننده) است. خانواده‌های مستحکم، سنگ بنای جامعه صالح و پیشرو را می‌سازند و در نهایت، جامعه‌ای موفق و الهام‌بخش، ادعای تمدنی اسلام را عینیت می‌بخشد. هر سطح، زمینه‌ساز سطح بعدی است و

موفقیت در سطح بالاتر، به تثبیت و تقویت سطوح پایین‌تر نیز کمک می‌کند. این نظریه، در نهایت، یک مهندسی اجتماعی آرمان‌گرایانه اما مبتنی بر یک نقشه راه عملیاتی (راهنما) را ارائه می‌دهد که غایت آن، نه تنها بهبود وضعیت زنان در ایران، بلکه ایجاد یک آلترناتیو تمدنی زنده و جذاب در جهان معاصر است.

پدیده محوری: کنشگری اجتماعی هویت‌مند، تکلیف‌گرا و خانواده‌محور زن ایرانی

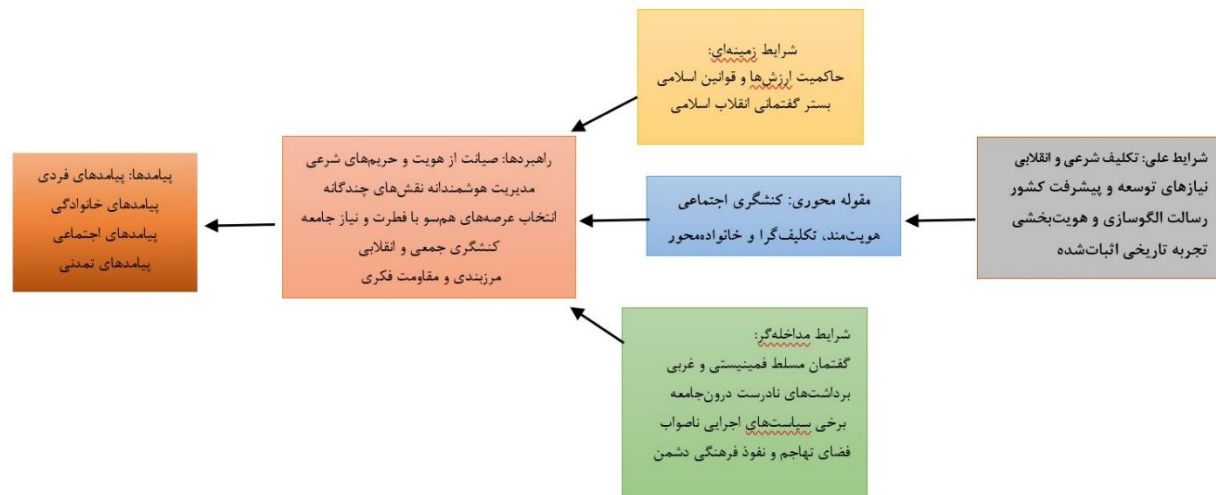
در نظریه داده‌بنیاد، پدیده محوری به‌عنوان هسته مرکزی و اصلی‌ترین مسئله‌ای تعریف می‌شود که تمامی فرآیندها و تعاملات حول آن سازمان می‌یابند. این پدیده، مقوله‌ای انتزاعی است که سایر مقولات به آن مرتبط هستند (Corbin & Strauss, 1998, p. 146). در این پژوهش، تحلیل هم‌زمان و مقایسه مستمر مفاهیم استخراج‌شده از بیانات، نشان داد که تمامی توصیه‌ها، شرط‌گذاری‌ها و ترسیم‌های آرمانی، معطوف به شکل‌دهی و تثبیت یک الگوی کنشگری اجتماعی خاص برای زن ایرانی است. این پدیده، سه ویژگی بنیادین و تفکیک‌ناپذیر دارد که در تعامل با یکدیگر، ماهیت آن را می‌سازند:

هویت‌مندی: این ویژگی، پاسخ مستقیم به چالش بنیادین «بحران هویت» زن در جهان معاصر است. از منظر رهبری، کنشگری هنگامی مشروع و ثمربخش است که نه تنها از هویت اصیل اسلامی-ایرانی زن جدا نباشد، بلکه در جهت تقویت و بازتولید آن عمل کند. این هویت‌مندی در دو سطح عمل می‌کند: در سطح نمادین و ظاهری با تأکید قاطع بر حجاب و عفت به‌عنوان «شرط اول» (خامنه‌ای، ۱۳۷۲) و پرهیز از ابتذال و اختلاط، و در سطح گفتمانی و معرفتی با تأکید بر تفاوت قائل شدن آشکار با الگوهای غربی و شرقی و ارائه «الگوی سوم». بنابراین، هویت‌مندی یک قید سلبی (چه نباید باشد) و ایجابی (چه باید باشد) را هم‌زمان ایجاد می‌کند.

تکلیف‌گرایی: این ویژگی، محرک و توجیه‌کننده درونی کنشگری را مشخص می‌سازد و آن را از انگیزه‌های صرفاً فردگرایانه یا مادی متمایز می‌کند. تحلیل بیانات نشان می‌دهد که حضور اجتماعی زن، بیش از آنکه یک «حق» شخصی تلقی شود، یک تکلیف شرعی و وظیفه انقلابی-اجتماعی قلمداد می‌شود. ایشان با استناد به امام خمینی (ره) تصریح می‌کنند که دخالت در سیاست و در مقدرات اساسی کشور تکلیف زنان است (خامنه‌ای، ۱۴۰۲). این نگاه، کنشگری را در چارچوب یک مسئولیت‌پذیری الهی و جمعی قرار می‌دهد و مشروعیت آن را از سطح خواست فردی به سطح پاسخ به یک فراخوان فزاینده (نیاز جامعه، دفاع از نظام) ارتقا می‌بخشد.

خانواده‌محوری: این ویژگی، جهت و غایت نهایی کنشگری را تعیین می‌کند. در این الگو، کانون خانواده نه یک مانع، که محور و معیار سنجش هر فعالیت اجتماعی است. این محوریت دو کارکرد اصلی دارد: نخست، به‌عنوان یک اصل تنظیم‌گر که بر اولویت قاطع نقش‌های همسری و مادری (به‌عنوان «اساسی‌ترین شغل») تأکید کرده و هرگونه فعالیتی را که با این نقش‌ها در رقابت یا تعارض قرار گیرد نامشروع می‌داند؛ دوم، به‌عنوان یک هدف غایی که نتیجه مطلوب کنشگری را تحکیم بنیان خانواده و تربیت نسل صالح می‌داند. بنابراین، خانواده‌محوری تضمین می‌کند که کنشگری به‌جای تضعیف، در نهایت به قوام نهاد خانواده بینجامد.

این سه ویژگی درهم‌تنیده، یک کل معنادار می‌سازند. هویت‌مندی چارچوب مشروعیت را تعیین می‌کند، تکلیف‌گرایی منبع انگیزش را فراهم می‌سازد، و خانواده‌محوری جهت و غایت حرکت را مشخص می‌نماید. حذف یا تضعیف هر یک از این ارکان، به‌زعم این نظریه، الگوی کنشگری را یا به سمت ازخودبیگانگی فرهنگی (با حذف هویت)، یا فردگرایی افراطی (با حذف تکلیف)، یا اضمحلال بنیان اجتماعی (با حذف خانواده) سوق می‌دهد.

شکل ۱: نمودار الگوی کدگذاری محوری

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف کشف و ارائه یک نظریه اصیل و ریشه‌دار در داده‌ها، به بررسی منظومه فکری مقام معظم رهبری درباره کنشگری اجتماعی زنان با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد پرداخت. حاصل این فرآیند نظام‌مند، ارائه یک مدل پارادایمی جامع با عنوان «کنشگری اجتماعی هویت‌مند، تکلیف‌گرا و خانواده‌محور زن ایرانی» بود که در قالب یک نظریه کیفی، روابط پیچیده بین عوامل مؤثر بر این پدیده را تبیین می‌کند.

نظریه حاضر نشان می‌دهد که کنشگری مطلوب زن ایرانی در اندیشه رهبری، پدیده‌ای واحد اما چندبعدی است که تحت تأثیر چهار شرط علی اصلی (تکلیف شرعی و انقلابی، نیازهای توسعه و پیشرفت کشور، رسالت الگوسازی و هویت‌بخشی، تجربه تاریخی اثبات‌شده) شکل می‌گیرد. این پدیده در بستری سه‌لایه (نظام ارزشی اسلامی، بستر تاریخی-اجتماعی انقلاب اسلامی و گفتمان انقلابی) رشد می‌یابد و در عین حال، تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر متعارضی (گفتمان مسلط فمینیستی و غربی، برداشت‌های نادرست درون‌جامعه، برخی سیاست‌های اجرایی ناصواب و فضای تهاجم و نفوذ فرهنگی دشمن) قرار دارد. در پاسخ به این پدیده و مجموعه شرایط پیچیده، کنشگران زن، خانواده و نهادها پنج دسته راهبرد به هم پیوسته را به کار می‌بندند: صیانت از هویت و حریم‌های شرعی، مدیریت هوشمندانه نقش‌های چندگانه، انتخاب عرصه‌های هم‌سو با فطرت و نیاز جامعه، کنشگری جمعی و انقلابی، و مرزبندی و مقاومت فکری. اجرای موفقیت‌آمیز این راهبردها در این بستر، منجر به شکل‌گیری زنجیره‌ای از پیامدهای متعالی در سطوح فردی (تعالی و بازیابی کرامت)، خانوادگی (تحکیم و تربیت نسلی)، اجتماعی (صلاح و پیشرفت) و تمدنی (اثبات کارآمدی و صدور الگو) می‌شود.

مقایسه با یافته‌های پیشین و ادبیات موجود

الگوی داده‌بنیاد استخراج‌شده در این پژوهش، ضمن تأیید و هم‌سویی با یافته‌های پژوهش‌های پیشین کیفی و توصیفی در این حوزه، گامی فراتر نهاده و به سطح تبیین علی و ارائه مدل نظام‌مند ارتقا یافته است. برای نمونه، یافته‌های پژوهش‌هایی مانند حاجی اسماعیلی و قمری (۱۴۰۲) در مورد نقش زنان در سبک زندگی، یا دارا و صادقی (۱۴۰۰) در خصوص نقش اجتماعی زنان در گام دوم انقلاب، عمدتاً بر شناسایی و فهرست کردن حوزه‌ها و مصادیق حضور تمرکز داشتند. نظریه حاضر، این مفاهیم پراکنده را در یک فرآیند پویای

علّی-راهبردی قرار داده و نشان می‌دهد که چگونه «حضور در عرصه فرهنگ» یا «نقش تربیتی» در تعامل با سایر عوامل (مانند هویت‌مندی و فشارهای مداخله‌گر) معنا می‌یابند و تحت چه راهبردهایی محقق می‌شوند. همچنین، تأکید این نظریه بر تکلیف‌گرایی به‌عنوان یک محرک کلیدی، تکمیل‌کننده نگاه‌های صرفاً حق‌محور یا فرصت‌محور در برخی ادبیات مرتبط است و بُعد معنابخشی عمیق‌تری به کنشگری می‌بخشد.

این نظریه، یافته‌های پژوهش گلابی (۱۴۰۱) در مورد عرصه‌های جهاد زن انقلابی را نیز عمق بخشیده و چارچوب‌مند می‌کند. در حالی که آن پژوهش به گونه‌شناسی عرصه‌های جهادی می‌پردازد، نظریه حاضر توضیح می‌دهد که چرا و تحت چه شرایطی این جهادها ضرورت می‌یابند (شرایط علّی)، چه موانعی بر سر راه آنهاست (شرایط مداخله‌گر)، و چگونه می‌توانند به‌طور هم‌زمان پیش بروند (راهبردهای مدیریت نقش‌ها). به عبارت دیگر، نظریه حاضر از توصیف «چه چیزی» به تبیین «چرا»، «چگونه» و «با چه پیامدی» حرکت کرده است.

پیامدهای عملی و سیاستی

برای سیاست‌گذاران و نهادهای حاکمیتی:

سیاست‌گذاری مشاغل: طراحی و ساماندهی مشاغل دولتی و تشویق بخش خصوصی به ایجاد محیط‌های کاری هم‌سو با ارزش‌های هویت‌مدار (رعایت حریم، پرهیز از اختلاط بی‌ضابطه، انعطاف‌های کاری برای زنان دارای فرزند).

حمایت از نهاد خانواده: تقویت قوانین و بیمه‌های حمایت‌کننده از مادران، توسعهٔ کمی و کیفی زیرساخت‌های مراقبت از کودک و سالمند برای کاهش بار مضاعف بر زنان.

آموزش و فرهنگ‌سازی: بازطراحی بخشی از محتوای آموزشی و رسانه‌ای برای ترویج الگوی زن تراز انقلاب اسلامی به‌عنوان الگویی جذاب، ممکن و متعالی، همراه با ارائه مهارت‌های مدیریت نقش‌های چندگانه.

برای کنشگران زن و تشکل‌های مردمی:

تقویت کنشگری جمعی و شبکه‌ای: سازماندهی فعالیت‌ها در قالب گروه‌ها و نهادهای دارای هویت جمعی قوی، برای افزایش اثرگذاری و ایجاد پشتیبانی روانی-اجتماعی.

اهتمام به «جهاد تبیین»: تبدیل شدن به روایت‌گران فعال و خلاق الگوی سوم در فضای مجازی و حقیقی، برای مقابله با تحریف‌ها و ارائه تصویری جذاب از زن مسلمان ایرانی.

مهارت‌آموزی برای مدیریت تعادل: توجه هم‌زمان به ارتقای دانش تخصصی و کسب مهارت‌های مدیریت زمان، خانواده و ارتباطات مؤثر.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

مطالعه تطبیقی: مقایسه این مدل با الگوهای کنشگری زنان در دیگر جوامع اسلامی (مانند ترکیه، مالزی، لبنان) یا با گفتمان‌های فمینیستی اسلامی معتدل، برای شناسایی وجوه اشتراک و افتراق.

در مجموع، این پژوهش نشان داد که منظومهٔ فکری رهبر معظم انقلاب دربارهٔ زن، نه مجموعه‌ای از توصیه‌های پراکنده، بلکه یک نظریهٔ اجتماعی منسجم، غایت‌مند و عمل‌گرا است که تلاش می‌کند در عین پایبندی به اصول اسلامی، الگویی پویا و چالش‌پذیر برای حضور اثرگذار و عزتمندانهٔ نیمی از جمعیت جامعه در مسیر پیشرفت و تعالی ارائه دهد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به طور مساوی در مفهوم‌سازی مقاله و نگارش پیش‌نویس‌های اولیه و بعدی آن مشارکت داشتند.

اخلاق پژوهش

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر از طریق درخواست از نویسنده مسئول قابل دسترسی است.

حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافع وجود ندارد و تمام نویسندگان مقاله را خوانده و با انتشار آن موافقت کرده‌اند.

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی مولد

نویسندگان از هیچ ابزار هوش مصنوعی در تولید محتوا و نگارش مقاله استفاده نکرده‌اند.

سپاسگزاری

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- آرون، ریمون. (۱۳۸۶). مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی. ترجمه محمدباقر پرهام. تهران: علمی و فرهنگی.
- بصیریان جهرمی، حسین، عبدالحسینی، محمد، و بردبار، ملیکا. (۱۳۹۵). رسانه‌های اجتماعی و مدیریت بحران؛ نقش تلفن‌های همراه هوشمند در کنشگری اجتماعی. رسانه، (۱).
- بشیریه، حسین. (۱۳۸۸). جنبش‌های اجتماعی در ایران معاصر. نشر نی.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۶۹). زن در آینه جمال و جلال. تهران: رجاء.
- حاجی اسماعیلی، سمیه، و قمری، فاطمه. (۱۴۰۲). بانوان و سبک زندگی ایرانی اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری. دوفصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اسلامی زنان و خانواده، ۱۰(۱۸).
- خادمی، عاطفه. (۱۳۹۸). مدل مفهومی موضوع زن در گفتمان انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای). زن در توسعه و سیاست، ۱۷(۲).
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۶۰، ۴ اردیبهشت). بیانات در آخرین خطبه‌های نماز جمعه قبل از ترور. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای.
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10123>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۶۳، ۲۱ اسفند). بیانات در دیدار گروهی از بانوان کشور. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای.
- <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10145>

- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۰، ۴ دی). بیانات در دیدار اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10156>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۲، ۱۷ آذر). بیانات در دیدار جمع کثیری از بانوان مسلمان و انقلابی. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10159>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۵، ۲۵ آذر). بیانات در دیدار گروهی از زنان. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای. -
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10169>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۶، ۳۰ مهر). بیانات در همایش بزرگ خواهران به مناسبت جشن میلاد کوثر. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10167>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۴، ۱۳ اسفند). بیانات در دیدار با شورای شهر تهران. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1363>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۱، ۲۳ تیر). بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20116>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۶، ۱۷ اسفند). بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم‌السلام. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38057>
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۴۰۲، ۶ دی). بیانات در دیدار افشار مختلف بانوان. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=54567>
- خانیک، هادی، و بابایی، محمود. (۱۳۹۱). تأثیر سازوکارهای ارتباطی اینترنت بر الگوهای تعامل کنشگران فضای سایبر ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی علوم اجتماعی، (۵۶).
- خانیک، هادی، و بصیریان جهرمی، حسین. (۱۳۹۲). کنشگری و قدرت در شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ مطالعه کارکردهای فیس‌بوک در فضای واقعی. فصلنامه علوم اجتماعی، (۶۱).
- دارا، جلیل، و صادقی، الهه. (۱۴۰۰). نقش اجتماعی زنان در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی؛ بررسی دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای. فصلنامه راهبرد اجتماعی-فرهنگی، ۱۰(۴۱).
- دورکیم، ایمیل. (۱۳۸۶). قواعد روش جامعه‌شناسی، ترجمه: علی محمد کردان. تهران: دانشگاه تهران.
- ریتر، جورج. (۱۳۸۶). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- شوتس ایشل، رینر. (۱۳۹۱). مبانی جامعه‌شناسی ارتباطات. ترجمه احمدی. تهران: نی.
- غمامی، سیدمحمد. (۱۳۹۳). رویکرد قرآنی دعوت، کنش ارتباطی هابرماس و نظریه دریافت هال؛ رویکردی تطبیقی - انتقادی. پژوهشنامه تبلیغ و ارتباطات دینی، (۳).
- کربلایی، محسن. (۱۳۹۰). زن و بازیابی هویت حقیقی، (گزیده بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای). تهران: انقلاب اسلامی.
- گلایی، زهرا. (۱۴۰۱). عرصه‌های جهاد زن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری. فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۱۱(۴۱).
- عبداللهی‌نژاد، علیرضا، محمدی‌نوسودی، (۱۴۰۰). کنشگری اجتماعی در فضای مجازی (مطالعه موردی کنشگران گُرد عراق)، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۷(۶۳).
- لطفی، سجاد، سوزنچی، حسین، امامی، سیدمجتبی. (۱۳۹۹). چگونگی تحقق الگوی معیار در نظریه سیاستی آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه زنان؛ راهبردها و اقدامات. فصلنامه دین و سیاست فرهنگی، ۷(۱۵).
- مبینی‌مقدس، مجید و همکاران. (۱۳۹۹). الگوی تحلیلی فعالیت اجتماعی زنان در انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای. فصلنامه دانش سیاسی، ۱۶(۳۲).
- نیاززاده، زهرا، (۱۴۰۳). مسیر تاب‌آوری. تهران: پروچستا.
- وبر، ماکس. (۱۳۷۴). مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. ترجمه احمد تدین. تهران: مرکز.
- هرمیداس باوند، داود، (۱۳۷۷). چالش‌های برون مرزی و هویت ایرانی در طول تاریخ، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی.

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Castells, Manuel. (2009). *Communication Power*. UK: Oxford University.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). London: SAGE Publications.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Miller, Seumas (2004). *Social Action: A Theological Account*, Published By The Press Syndicate Of The University Of Cambridge.
- Murdock, George Peter. (1949). *Social Structure*. New York: Macmillan Company.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

References

- Abdollahinezhad, A., & Mohammadi Nosoudi, A. (2021). Social activism in cyberspace: A case study of Iraqi Kurdish activists. *Journal of Cultural Studies and Communication*, 17(63). [In Persian]
- Aron, R. (2007). *Main currents in sociological thought* (M. B. Parham, Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi. [In Persian]
- Bashiriyeh, H. (2009). *Social movements in contemporary Iran*. Tehran: Ney Publication. [In Persian]
- Basiriyani Jahromi, H., Abdolhosseini, M., & Bordbar, M. (2016). Social media and crisis management: The role of smartphones in social activism. *Media*, (1). [In Persian]
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Castells, Manuel. (2009). *Communication Power*. UK: Oxford University.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). London: SAGE Publications.
- Dara, J., & Sadeghi, E. (2021). The social role of women in the Statement of the Second Phase of the Islamic Revolution: Examining the perspective of Ayatollah Khamenei. *Social-Cultural Strategy Journal*, 10(41). [In Persian]
- Durkheim, É. (2007). *The rules of sociological method* (A. M. Kardan, Trans.). Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Ghamami, S. M. (2014). The Quranic approach to Da'wah, Habermas's communicative action, and Hall's reception theory: A comparative-critical approach. *Journal of Religious Propagation and Communication Studies*, (3). [In Persian]
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Golabi, Z. (2022). Arenas of Jihad for the revolutionary woman from the perspective of the Supreme Leader. *Islamic Revolution Research Quarterly*, 11(41). [In Persian]
- Haji-Ismaeili, S., & Ghamari, F. (2023). Women and the Iranian-Islamic lifestyle in the thought system of the Supreme Leader. *Semi-Annual Journal of Islamic Studies of Women and Family*, 10(18). [In Persian]
- Hermidas Bavand, D. (1998). Cross-border challenges and Iranian identity throughout history. *Political-Economic Information*, (137-138). [In Persian]
- Javadi Amoli, A. (1990). *Woman in the mirror of beauty and majesty*. Tehran: Raja Publication. [In Persian]
- Karbalaee, M. (2011). *Woman and the retrieval of true identity (Selected statements of Ayatollah Khamenei)*. Tehran: Enqelab-e Eslami Publication. [In Persian]
- Khademi, A. (2019). Conceptual model of the issue of women in the discourse of the Islamic Revolution (Case study: The thought system of Ayatollah Khamenei). *Women in Development & Politics*, 17(2). [In Persian]
- Khamenei, S. A. (1981, April 24). *Statements in the Friday prayer sermon before the assassination attempt*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10123>
- Khamenei, S. A. (1985, March 12). *Statements in a meeting with a group of women from across the country*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10145>
- Khamenei, S. A. (1991, December 25). *Statements in a meeting with members of the Women's Cultural and Social Council*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10156>
- Khamenei, S. A. (1993, December 8). *Statements in a meeting with a large group of Muslim and revolutionary women*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10159>
- Khamenei, S. A. (1996, December 15). *Statements in a meeting with a group of women*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10169>
- Khamenei, S. A. (1997, October 22). *Statements at the grand convention of sisters on the occasion of the birth of Fatimah al-Zahra (Kawсар)*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10167>
- Khamenei, S. A. (2006, March 4). *Statements in a meeting with Tehran City Council*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1363>
- Khamenei, S. A. (2012, July 13). *Statements in a meeting with participants of the World Conference on Women and Islamic Awakening*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20116>
- Khamenei, S. A. (2018, March 8). *Statements in a meeting with eulogists of Ahl al-Bayt*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38057>

- Khamenei, S. A. (2023, December 27). *Statements in a meeting with women from various walks of life*. Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=54567>
- Khaniki, H., & Babaei, M. (2012). The impact of internet communication mechanisms on the interaction patterns of Iranian cyber space actors. *Social Sciences Quarterly*, (56). [In Persian]
- Khaniki, H., & Basiriyani Jahromi, H. (2013). Activism and power in virtual social networks: A study of Facebook functions in real space. *Social Sciences Quarterly*, (61). [In Persian]
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Lotfi, S., Soozanchi, H., & Emami, S. M. (2020). How to realize the benchmark model in Ayatollah Khamenei's policy theory regarding women: Strategies and measures. *Journal of Religion and Cultural Policy*, 7(15). [In Persian]
- Miller, Seumas (2004). *Social Action: A Theological Account*, Published By The Press Syndicate Of The University Of Cambridge.
- Mobini-Moghaddas, M., et al. (2020). Analytical model of women's social activity in the Islamic Revolution emphasizing the viewpoints of Ayatollah Khamenei. *Political Knowledge Quarterly*, 16(32). [In Persian]
- Murdock, George Peter. (1949). *Social Structure*. New York: Macmillan Company.
- Niyazzadeh, Z. (2024). *Path of resilience*. Tehran: Parochesta. [In Persian]
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Ritzer, G. (2007). *Sociological theory in the contemporary era* (M. Thalasi, Trans.). Tehran: Elmi. [In Persian]
- Schützeichel, R. (2012). *Foundations of the sociology of communication* (Ahmadi, Trans.). Tehran: Ney Publication. [In Persian]
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Weber, M. (1995). *Basic concepts in sociology* (A. Tadayyon, Trans.). Tehran: Markaz Publication. [In Persian]